

A Z
E G É S S É G E S

HOSZSZU ÉLETRŐL

Striampf VALÓ *Palady*
S Z Á B A D

ELMÉLKEDESEK.

Mellyeket

Minden Egészséget Szeretőknek

Praeservatívául

ajánl

Egy

Felebaráttya' boldogithatásában,
magát gyönyörködtető

O R V O S.

MÁSODI NY

KOLO'SVÁRATT,

Nyomat: a' REFORM: COLLEGIUM: Betüivel,

1792. Éltend.

Ne nézze ki-ki mind az ő haznát; hanem minden az egyebek haznokat-is nézze.

Filipp: II. 5.

Ugyan mivel haználhatnék akárkinek-is többet; mintha ezen dologról egy nesen írok.

Philogenes.

Claudiopoli. Die 17. Januar. 1792.

Inprimatur. C. Joannes Nepom.

ESZTERHÁZI. *mp.*

B É - V E Z E T É S.

MEg-engedjeteK énnékem Ti, kik a' Jó Istentől néktek ingyen ajándékozott drága Egészségteknek feñn-tarthatásában; vagy éppen semmit-is nem forgalmatoskodtok; vagy ha valamit e'felét miveltek-is, abban nem a' bölts Termézetnek jóvallásit; hanem a' magatok hibás vélekedéseit vakmerőképpen követitek; meg-engedjeteK Ti kötelességtekre nem vigyázó Atyák, és Anyák; Ti puhán*, és a' magatok kényén nevelt Ifjak; 's Ti minden tégéres vétkekre hanyat-homlok rohanó roéÉ Hazafiak; meg-engedjeteK kerlek énnékem, ha az én mostani Elmékedéseim a' Tiétekkel éppen meg-nem-egyeznek: Ama' bölts Teremtőtől igen böltsien alkotott, és senkinek is éínskedni nem-tudó Termézetnek éolgája, és abban változhatatlanul foilyó Rendnek hirdetője vagyok en! azért a' Ti kívánságtokat, mellyek azzal éppen ellenkeznek, semmiképpen nem-teljesíthetem;

Magyarul (az az, minden tétovázás nélkül) kell ma nékem Ti-veletek beüzellenem.

De mit-is haználnék én Ti-néktek azzal; ha mindenben ínyetek érint állanék? Bizony nem többet, mintha a' fok védelemes lefélékkel, és törökkel telyes kies helyben kedve érént kunnyadozót azzal biztatnám: hogy ott bátran múlathat; azonban pedig előbb vagy későbbre az ő védelemére, sőt életére-is szélező lefélék őtet el nyomnák; úgy annyira, hogy majd még a' se volna, a'ki ő rajta tiak leg-kevesebbet is legithellen.

Ne gondoljátok annakokáért: hogy én azzal midőn kívánságotok érint nem éineskedem, káratokra kívánnék lenni; távol légyen! Sőt ellenben ezzel akarom a' Ti boldogulhatástokat munkálódni; a' mellyben kívált-képpen-való gyönyörüségemet-is tanálom; 's éppen ez is adott pennát a' kezemben: hogy az Egészséges Hofžu-Eletről való Elmélkedéseimet közönséges-házonra ki-tégyem; a' mellyeket minthogy senkinek is kárátia nem szélezoanak; sőt fokoknak)reménlem) haználhatnak, Szabadosoknak-is nevezni bátorkodtam.

Szintén hužon-két éztendeje Isten'-jóvóltából, a' miolta az Orvosi Hivatalt közönségesen gyakorlom; addig-is novan (a' nyavallyákra

igen hajlandó lévén) tanulásaim között, de nevezetesen az említett időről fogva; mind az életen-látó nagy Orvosok' munkáiból; mind pedig a' magam különös tapasztalásaimból, az Egészségnek fok haénos, és Hoéku-Életet ígérő reguláit tanultam ki; sőt másokat-is azoknak meg-tartásokra, kötelességem érint, ferkengettem; de meg kell azt egyenesen vallanom: hogy azoknak gyakorolhatóságában, ólly' fok Akadályokat tapasztaltam; hogy azok gyakorra még a' leg-helyesebben élni kívánókat-is meg-rántoritottak, és a' fel-tett czélnak elérhe-tésében, reménségek felett meg-jáztodtatták.

Én ezen Akadályokat három nevezere-sebb főbb részekre (mellyek a' több apróbbak-is magokban foglalják) kívánom korittani; hívván a'hoz: hogy midőn ezen három főbb részt el-adoom; azokból nem-tiak az fog meg-tettzeni: hogy mik légyenek az Egés-séges Hoéku-Életnek akadályai; hanem az-is: hogy mihez kellefsék azoknak magokat tartani, a' kik az Istennek ezen ajándékából részt vettek; vagy venni kívánnak;

Azon három nevezetes Akadékok pedig (ítéletem érint,) e' következők: úgy-mint 1.) Az Egészséges Hoéku-Életről-való Fal-Vélekedések. 2.) Az Hibás - neveiés.

3.) Az Erköltstelenség. Mellyekről tzealom
 érint, tsak igen rövideden fogok befélleni; (a)
 hozzá-adván 4) azt a' Módot-is, mellyet lá-
 tok én ezen hibáknak meg-igazíthatásokban.

E L S Ö R É S Z.

Az Egészséges Hofszu-Életről-való Bal-Vélekedésekről.

Még-is minek-előtte a' Bal-Vélekedéseket elő-
 hordanám, szükségesen ítélem előre az Hofszu-
 Életnek; úgy az Egészségnek is mivóltát rövi-
 deden le-rajzolni; hogy azokból oztán annál joh-
 ban ki-ressék, az elé-kámlalándó Bal-vélekedé-
 seknek semmíségek; sőt ártalmas következések.

I. S Z A K A S Z.

1. Az Hofszu - Életről.

Arra a' Kérdésre (mellyet némelleyek fel-té-
 nek) *Vallyon az Isten teremthette volna-é az em-
 bert úgy: hogy örökké éljen?* azt mondhatom:
 Hogy-ha fel-támadásunk után (a' mint hiszük)
 Lelkünk Testünkkel egyesítettvén, vég-nélkül
 fogunk

a) Ha tsékély Munkátskám az Értelmes Közönség
 előtt kedvet tanálad; a' Jó Isten életemnek kedvez-
 vén, bővebben is annak idejében, azt ki-adni kéé lének.

fogunk élni; vallyon miért nem tselekedhette volna ō Felsége: hogy mindjárt a' teremtésnek kezdetiben is az embert ilyen tökéletességgel teremtsé? Mindazonáltal ha meg-nézzük a' mi testünknek mostani állapottyát; meg-kell azt a' nagy Boörhavéval vallanunk: hogy az úgy légyen alkotva: hogy annak munkásága által, lassan-lassan a' vénséget külségesképpen halál kövesse; Nints' másként ellenszere némelyeknek az a' Vélekedések; melly érint az Épségnek állapottyában az Élernek-fája lett volna az a' Panacea: melly az emberekkel abban az állapotban meg-maradván, az halált el kerültette volna, a' hová talán volna-is tzelozás *1 Mós. III. 22. és Jelen. XXII. 2.*

Ugyan-tiak az-is bizonyos a' teremtésnek históriájából: hogy az Isten az embert úgy teremtetete-vala: hogy sokkal több, és hosszabb időt érhetett-vólna; mint most közönségesen szokott élni; 's nékem úgy tertzik: az ezeren alól akármellyik ektendőt, hozzá-való Diktával el-érhette vólna, a' mint ezt láttatik mutatni, az özön-víz előtt élt Pátriáráknak, nevezetesen Mathusálemnek élete, a' ki az ezerhez nagyon közelített. *b)* Az özön-víz után mind-

A 4

azáltal

b) A' melly ektendőkön hogy valóságos ektendők és nem hólnapok (némelyek szerint) éteffenek, meg-tertzik

ezáltal az ember életének éztendei úgy annyira meg-rövidültek, (mellynek okairól alább imitt amott éollani fogok) hogy már a' Szent Dávid' idejében 70, vagy 80. éztendő lett légyen az ember életének közönségefebb terminussa 'Sólt. XC. A' mellynek jóllehet mostan is némellyekre-nézve helye vagyon, de a' minden-napi tapasztalásból úgy láttzik: hogy most sokkal kissébb mértékben légyen annak helye, mint akkor vólt. Ezen Századnak elein meg-visgáltatván az Halottak' Catalogussá, úgy tanáltatott: hogy ezerből mint-egy húzán vóltanak a' kik a' 80. éztendőt el-érték; e' mostani erköltstelen időben az ezerben talám az 20-nak felit-is alig tanálnok-meg.

Mindazonáltal mint-hogy ragadhatatlan dolog: hogy nem csak más tartományokban, hanem e' mi kis Hazánkban-is tanáltassanak 70. 80. sőt 90. 's több éztendősök-is mind a' Köz-nép, mind pedig a' Méltóságok között, c) e' mellett

rettzik abból: hogy 1Mójs. VII. 11. 's másutt-is az éztendők az hólnapoktól nyilvánságoson meg-külömböztetnek, de e' felett ha hólnapok értetnének, úgy azok közül sokan csak annyi időt se értenek volna, mint most sokan érnek, mellyet állittani képtelenség.

c) Példák erre a' Méltóságos Bánfi, Bethlen, Teleki, és Dániel Familiák.

mellett mint-hogy ítéletem érint egy Gyenge természetű ember d) a' ki sokott élete módjához képest alig érhet vala 30 vagy 40. évtendőket-is; ha ékre vévén magát, es életének módját változtatván, forgalmatos magára-való vigyázás által 50-ig 's 60-ig vagy azon fellyül is vihetre a' maga életének ekten-deit; annyit (ha nem többet) tselekedett, mintha egy életre kületett minden képpen egés-séges és erős természetű ember 70. 80. vagy 90-re fel-vihette; úgy tettik énnékem nem ok-nélkül fogok tselekedni, ha a' midőn ezen Munkátskában az Hozzu Életről emléke-zem, azt az ötventől fogva házig-való ekten-dőkre ki terjesztem.

Tanáltarnak ugyan meg-vallom én azt ol-lyanok sok Országokban, a' kik a' házon fel-lyül-is, még pedig jó darabbal éltek; Illyen volt nem régiben Spanyol Országban 112 ek-tendőket élt Kárdinál Solis. Helvétziában em-lekez-

A 5

lekez-

d) A' Gyenge természetű emberen érteni én azt: a' ki még kületésről fogva mások felett érzékenyebb, 's akár-melly nyavallyára-is mások felett hajlandóbb; az erőssőbb természetű pedig, a' ki még kületésről fogva, nem minden testet, es egészséget ostromló ártalmokat tudott meg-érezni; sőt olyan vihátságot majd minden válto-zás nélkül ki-állott, mellyek az elsőbket terhes nyavalyákba ejtették, sőt gyakran életektől-is meg-foztot-tók volna.

lekeznek egy 135. évtendőket élt Leányról; Illyen volt a' közelebbről 160. évtendőket élt Kotsis Koblentzben. e) Angliában, a' hol illyen hoűzu életűek más Országok felett tanálnak, f) nem régiben, az 1635 től fogva élt Hoűzu életű Emberek Laistroma jövén-ki, azok között tanálnak 120. 130. 140. 150. sőt 160. évtendősök is; A' mi Magyar Hazánk-is emlékezik illyen hoűzu életűekről. Sőt sohut nem is olvastam olyan hoűzu életűt mint Magyar Orzágon egy Tzártán Péter nevezetűt, a' ki a' mint Fischerus írja 135. évtendőket ért volna. De mint-hogy az illyen házan fellyül élő emberek felettébb ritkák; és némelyeknek ez az idő talám inkább terhekre, mint gyönyörűségekre volt; sőt sokaknak elézámlyált évtendéjéről talám még kételkedni is lehet; azért én az Hoűzu-élet meg határozásában, csak inkább állapodom-meg a' fellyebb ele-adott háamokban; mellyeknek kevés utánna-való járással-is bizonyos példait fel-találjuk.

Nem elég pedig csak az: hogy valaki
Hoűzu

e) Lásd a' Magyar Kurirt a' 30-ik Szám alatt erre az Évtendőre.

f) Vagy talám a'hol leg-inkább számban vették az illyen Huzfzu-életűeket.

Hoűu-életű légyen, az az a' fellyebb említett Éámban eűtendei belé-eűenék; mert ha annak nagyobb réűit terhes nyavaliyák, ágyban-való fekvések közt (minémű példakat láttunk) túlti-el; e' nem élet; annál-is inkább nem kívánt Hoűu-élet; hanem még az halálnál is kefervefebb, Egésűes Hoűu-életűről beűellek én itt. Láűunk azért a'

II. SZAKASZBAN

Az Egésűsűnek mivűltáról.

Egésűsűsűnek mondjuk azt a' ki minden tűelekedeteit, mozdulátait, könnyen, álhataroson, és únalom nélkül folytathatja, a' mellyre meg-kivántatik a' vernek, es minden egyéb nedveisegeknek Éabados, egyenlű, es a' testnek állapottya-hoz mérűeklett folyhatása; mert mi-hent ettűl távozik (az az ha vagy lebefebb, vagy lassubb, vagy erűűebb, vagy gyengebb) kívált ha az nem valami futű oktű Éarmanzik, ott a' nyavallya mindjárt kűvetkezik, es az Egésűsű bomlik; mác pedig az eleűtűl-fogva való tapasztalás Éerint, ezen változálokat e' kűvetkezendű hat dolgok Éokták okozni, úgy mint: 1. az Aer, 2. az Étel, es Ital, 3. az Utazás es Nyűűgvás, 4. az Álom es Vűgyázás
5. A'

5. a' Testnek-tisztulási 6. az Indú'atok. A' mellyek ezen hat dolgok által miként okoztassanak, a' rövidségre nézve nem tzelem énnekem vóltaképpen le-írni, g) hanem ugyan csak, hogy a' miket alább imitt-amott erősíteni fogok, annál világosabbak légyenek, ezen hat dolgokról én is, e' következendőket csak igen rövideden, és futólag meg jegyzem.

1.) Az Aér, mellyet kell minden élő-állatnak bé-fívni; és a' melly a' mi testünkben nem csak körül vért, hanem a' természet vizsgálóknak tapasztalása kerűt, még nedveségeinkbe is belé-elegyedik, nagy változásokat okozhat Egészségünkre-nézve mi-bennünk, vagy Hidegségével, nevezetesen pedig nedves hidegségével, az honnan az *Catharrusok, Hurutok, Fulladozások, bőron ki-ütő nyavalyák* 's a' r. gyakorta sűrűn-következnek. Vagy Melegféggivel, kivált ha egyézersmind hasonlóan nedves-is, mellyel a' rothadást nagyon neveli, 's a' *rothadó nyavalyákat* fel-gerjéti. Vagy Tisztátalanságával sok mérges gőzökkel meg.

g) A' ki ezeket minden könnyű-állásokra nézve ki akarja tanulni útastom én azt; a' többek között a Doktor Máryus Ur Diarétikájára, (mellyben kivált az ujjabb ki-adásban, mellynek csak vagy két elsőbb részeihez lehetett nékem eddig kerentsém) ezeket igen bővön, és sudóson fel-fogja tanulni.

meg-egyedvén, okbt ad fok ragadó és igen veszedelmes nyavalyakra, sőt a' *Pestisre is*.

De más felől az Egészségnek fenn-tartására is igen sokat éölgál az Áër p. o. az ó Tíz-
taságával, a' mellyre nézve, nem tsak az:
hogy egészséges; hanem az Érzékeny Inakot
(nervos) éleztvén, az *Elmét is vidámittya és*
élefitti, ennek tulajdonították a' régi Görögök,
hogy az Áthénás-béliek igen éles elméjük-
nek, a' Rácz Ország-béliek és Bocotziaiak pedig,
az ó vastagabb és zavarosabb aerekre nézve,
igen bárdolatlanoknak, és buta elméjüknek
tapasztaltattak.

A' Tízta hideg aër-is mennyit éölgál-
jon az Egészség' fenn-tartására, eléggé bizo-
nyították az hidegebb tartományokban lakozók;
az holott sokkal egészségebb és hosszabb éle-
tü emberek tanáltatnak, mint a' melegebb
helységeekben. De nevezetesen ditséretes az
igen kevés változások alá-rekeztetett, és
igen egyenlő Aër, a' minémünek írja Pífo
a' Brasiliair, az hova a' Spanyolok meg-bete-
gölven gyógyúlni siettek; és a' hol a' lakosok
igen hosszú életük voltak. Illyennek tartatik
Áliában a' Mesopotamiai; Európában, Frantzia
Ország Narbonna nevü tartomannyának, s
némellyek kerint Neápolisnak-is Acre.

2) Mint-

2) Mint-hogy az Étel és Ital által léfén az · hogy a' mi a' testből a' vernek 's egyéb nedvességeknek üntelen való keringése, elegyedése, 's mint-egy ki-űrtődése által oda léfén : az ismét helyre állyon ; a' test naponként táptársaék, és meg frisseltésék, általlárhatni, melly igen könnyen, változást és bomlást okozzanak ezek-is az Egéség' dólgában ; még pedig nem csak ártalmas vóltokra nézve, midőn t: i: Némellyek természetekkel 's állapottyokkal ellenkező eledelokkal és italokkal élnek ; hanem Sokaságokkal és Bőségekkel-is. Eriől másként az harmadik Réfben bővebben fogok éollani.

3.) A' Mozgás, Úgy vagyon alkotva az emberi test ; hogy annak elevensége folyon, a' vernek és egyéb nedvességeknek üntelen való forgásából és mozgásából ; úgy-hogy ha az meg-űnnék, abból nagy nyavallyák, sőt halál-is következnék, e' mellett tapasztaltott dolog az-is : hogy a' kik illendő mozgásokat tēnek, azoknak gyomrok fokkal jobban emézi, *b)* reslek hamarebb erősődik, és fokkal könnyebb

b) Nagy Sándorról írja Plutarchus ; hogy midőn egykor a' táborozás közben egy Szakátsát el-rápta volna, így éollott: Sokkal jobb Szakátsot hordozok én magamma, t. i. az űrzsát vagy mozgást ; melly azt tēlekéi : hogy ételem igen jól élék.

könnyebb; elméjük vidámabb, és jobban gondolkodik; sőt a' mozgás-által sok nyavallyaknak nemcsak eleit lehet venni, hanem még sokakat meg-is lehet gyógyítani; a' mellyekből már könnyű által-látni: melly fűkséges legyen a'mozgás-is az Egészség' fenn tartására; Helyesnek tartom azért azoknak értelmeiket, a' kik az Istennek ama' parantsolatját: *Ország' veritékivel egyed' a' te kenyeredet*, nemcsak bűnnek-hüntetesinek, hanem valóságos Egészség' regulájának-is lenni magyarázzák.

De valamiképpen hogy az illendő Mozcás a' test egészségének fenn-tartására igen fűkséges, úgy ellenben a' felettebb való mozcás, vagy munkáság nagyon ártalmas, az által a' vér nagyon meg sűrűdik, a' test egészen megdurvul, és a' vénséget idő-nap-előtt herteti; sőt tapasztaltatott dolog az: hogy a' felettebb való mozcás a' vért felettebb erőssen meg-indítván, és a' lélekzeter-is nagyon meg-erőteltvén, külömb külömb-fele *Ferru-nyavalyákat, Vér-folyásokat, Belső-gyúladásokat* (inflammatio-kat) és ollykor *halalt* is okozott; ezt bizonyították a' többek között a' ter-telett való Tántzokból eredett siralmas példák.

4.) Az Álom, Ez a' sok munka által elbádgyadott teltnék, éppen orvolsága, 's innen
vagyon,

vagyon: hogy inkább uralkodik a' legény kunyhókban, mint a' nagy Palotákban; 's innen van' az-is: hogy a' fok álmatlankodás és fáradság után, nagyon el-hádgadott katona, még az ágyuknak menydörgései között-is gyakorta tündelen alužik; Az Álom által az élet-béli eméktés-is nagyon segéltetik; és mintegy a' következendő napra, ujj elevenittó Ipiritufok támadván, ez által a' test-is ujj erőben öltözik; könnyü annak-okáért innen által-látni melly külséges legyen az Álom az egétség fenn tartására; Csak meé az, a' mit a' Troglodytákról írnak: hogy soha se aludtak volna, az Ulpus Marcellus' tselekedete-is, a' ki midőn Commodus Imperátortól Britanniában küldetett, hogy katonáitól tselekedések, azt tette, mintha mindenkor vigyázna, csak tselekedés volt.

De nem csak a' testnek, hanem az elmének-is fáradságát orvosolja az Álom, erretzelozván azért, 'és ezt akarván a' régiek ki-példézni, azon egy óltáron mind az Álomnak, mind a' Másáknak áldoztak. E' felidittemeg gyakorta még a' fene indulatokat-is; Ellenben pediglen az Álmatlankodás, még a' szélid embereket-is indulatosokká, és mord kedvűkké, 's az életet unalmassá téki; az emberege

nem lehet hogy annak alkotvánnya naponként meg ne gyengülyön, és végre egézzén el ne romolyon; Ezt vífik-végben azok-is, a' kik minden kitsiny okból, ha leg-kisebb hajokat éreznék-is magokban, leg-ottan kemény purgárziókkal 's hányratókkal hajtyák-ki sokszor a' testből még a' jó nedveségeket-is, 's azután még tovább nedveségek gyűlvén benne, majd sokkal nagyobb bajban esnek. i) Nem külömben tselekeznék azok-is, a' kik másként is kevés jó nedveséggel bírván, a' fok dohányozás által, a' testet az eméltésre igen éükséges nyáltól meg fosztyák, az honnan majd fok Gyomor-béli változásokot, 's belső meg dugulásokból (obstruutiókból) származó terhes nyavalyakat kentelenítettnek szenvedni.

6. Az Indulatok. Melly nagy ellenségei légyenek az Egészségnek a' felettebb való Indulatok, azt az harmadik részben bővebben fogom elé-adni; itt most csak azt jegyzem-meg: hogy a' kik ezeket jól tudják mérsékelni, azok magoknak egészséges hosszú életet ígérhetnek; az honnan Lucianus csak ezen az okon kamallja a' Philoiphusokat az a'lozku életük közé,
 hogy

i) A' regesz nem ok nélkül hasonlí or ák az ilyeneket az olyan Tyrannusokhoz, a' kik valamely neij-ségnek lakóit ki hajtyák, 's azután még a' több-valókat, 's azarmi gyűlevékeket plántának beléjük.

élt Pátriáráknak ezen tudományt könnyen írtal adhatta, nem kellettén több három ember' életinél az Özön-vízig. /) Az Özön-víz után élt Hoéku életü emberek-is, mind tsak ezen Mértékletesség nagyobb vagy kisebb mértékben való követésinek közönhetik az ő egészségeknek 's életeknek mások' idrje felett való ki terjedésit; 's ma-is az erre való őorgalmatos vigyázás által érheti-el akárki-is ezen tzeljät.

A' Mértékletességen pedig nem értem én tsak (mint némelyük), az étel es italbeli mértékletességet; hanem mind azoknak az hat dolgoknak, mellyeket fellyebb elé-ámlálék jó mérseklésit; így vélik ezt a' bölttebb Philosophusok is, midőn az egészséget ettől függettik-sel; így vélik ezt a' Szent Írás-is midőn Tit: II 12. azt parantolja; hogy *fentul, igazán, 's mértékletesen éljünk*, 's másutt-is sok helyeken.

III. SZÁ-

/) Hogy az Özön-víz elutt ezek emberek között-is mindnyájan olyan hoéku életűek lettek volna, én bizony azt nem lihetően, leg alább azokról a' kinek erköltstelen elereket meg ünván, a' Jehova a' földet azokért Özön-vízzel bé-borította. Ugy itélék, inkább: hogy ezen prerogativa tsak a' Szent Lincaban maruott-meg nagyobbára.

III. SZAKASZ.

Ezeket azért előre botsátván, lássuk már a' Bal Vélekedéseket.

Elsőnek tartom én azoknak Bal Vélekedéseket vagy Hibájokat: a' kik az Életnek módjában semmi régulához nem kívánják magokat szabni, mind egynek tartván, akárhogy éjjenek, 's így okoskodnak: hogy akár mint régulazzák a' magok életeket, de azért azzal azt meg nem hozzábírtják, 's jobbá nem télik; csak ugyan el jó az hatal a' maga idejében; más-ként-is azt tartják; hogy *Medice vivere, sit misere vivere.*

Ez az a' Pons Aſinorum, a' mellyen keretik járni, a' magok tselekedeteiket régulázní nem kívánó emberek. Az illyeténcknek annak-okaért én ezt mondom: Már igen sok példák által próbált dolog az: (és ugyan gyenge tapasztalásu ember, a'ki e'félét nem látott) hogy az mértékletes élet által, a' mértékletlen életü 's egészségtelen emberből, egészséges ember jett; a' mellve a' többek között egy Vénétiai nagy embernek, a' tudós Világ előtt esméretes Cornarusnak példáját hozom-el; ez a' mint a' maga esméretes munkájában meg-mútatta; iffjabb korában az rendezetlen élet

miatt igen beteges volt, és semmi Orvoslással-is nyavallyáinak, eleit nem vehette; mind addig, míg oŕtán magát ékre vévén, értelmes Orvossainak javaslására, olyan Diéta-hoz, és mértékletes élethez fogott, melly által nem ták nyavalyáitól meg- szabadult, hanem a' ki az e-lűbbeni élete által, talám 50. évtendőkig-is alig élhetett volna, életiz 100. évtendőkig hoŕ- fabította. Augustus Tsázárról-is iratik; hogy noha igen gyengé természetü, és a' nyavalyák- ra hajlandó volt, mindazonáltal mértékletes é- letivel, és forgalmatos magára-való vigyázás- sal azt tselekedte: hogy majd minden orvos- lás nélkül 76. évtendőkig- él.

De továbbá igaz az-is; 's ezt-is a' minden- napi tapasztalás bizonyítja; hogy a' mérték- letlenség által még az igen egészséges emberek- ből-is, betegesek, és igen rövid életűek lettek, és léznek, a' mint majd az harmadik Részben e' még jobban-is meg-bizonyosodik; úgy hogy ama' Chi- nai Böltsel bátran el-mondhattuk: hogy *Jöl- lebet a' mi napjainkat ama' Fő-Valóság meg- fám- lalta, mindazonáltal azoknak állandósági bizo- nyos értelemben tollünk-is függenek.* Meg-enge- dem ugyan én azt: hogy a' sok hibák közt-is némelleyek sokáig folytatták életüket; 's tu- dom azt-is: hogy némelleyekben, a' kikkel a' termé-

terméket mint-egy mások felett a' maga jóva-
it közlőte, és mind azokat a' praerogatívá-
kat, mellyeket egy Hoëzu életre termett em-
berben a nagy Boerhave meg-kíván, nekik
ingyen ajándékozta; az ilyenekben mondom,
gyakorta még a' nagy-hibákat is, a' jó termé-
ket más munkájával meg-igazította; azt mind-
azonáltal nem hiszem toha, hogy egy kevés
vigyazással, és mértékletesebb élettel, az il-
lyenek-is életeket tovább nem nyújthatták vol-
na; mert ha az egészségteleneket a' mérték-
letesség egészségesé teheti; miért nem tart-
hatná meg továbbra-is az egészségeket. A' 'Si-
dok között az Essanufokról tapasztaltatott: hogy
mások felett hoëzu életük voltak, mellynek-
is egyéb okát nem tanálták, hanem tiak azt:
hogy ezek a' mértékletességet mások felett
forgalmatoson követték.

Azon pedig: hogy *Medice vivere* én, 's
akármelly jó Diætericus-is egyebet nem ért,
hanem a' mértékletességet, a' melly bizony
nem abból áll: hogy valaki az ételben és ital-
ban válogasson; azt igen keozos mértékkel egye
és igya, 's minden testi mulatságtól magát el-
vonnyá, 's több e'féle unalmas dolgokhoz
(mint némelly Pieristák akarnák) tartsa magát;
egy egészséges és erősebb természetü embernek,
B 4 ilyen

ilyen erős diétára nintsen külsége; sőt a' Celsus tanácsa kerint, hol bővebben, hol külsébben élhet, hol egy hol más változásokat életinek módjában tehet, csak hogy mindenkor arra vigyázzon: hogy azok felettebb valók ne legyenek, mindenhez apránként szokjak; és azokat a' miiket tapasztalt ártalmaloknak lenni, nevezetesen pedig a' mik rendes dolgainak folytatásában akadályoztatnyák kerülje; és e' kiváltképpen való Maximája a' mértékletes életnek; hogy akár ételben, akár italban, akár mulattságban, 's akár mi egyéb Diétára tartozó dolgokban csak annyira kerjelekedjek, a' mennyire egészsége' állapotya, 's hivatalának jó módjal való folytathatata engedj; e' kerint már egy erős természetű, és csak testével munkálódó ember, a' diétára tartozó dolgokban, többre bátorkodhatik, mint egy elmejével künтелен dolgozó ember; sőt az erősebb természetű tanuló ember-is, többet vihet ártalom nélkül véghez, mint egy érzékeny és igen gyenge természetű tanuló ember; 's ilyen okos vigyázással senkinck-is élete únalmas nem lehet; sőt únalmas lenne e' nélkül, a' midőn a' maga természeté és egészsége ellen ejtett sokféle hibákból, majd *jok nehézségek, fájdalmak,* 's *gyógyúlhatatlan nyavallyák* 's a' t. következne-

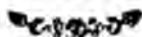
nek,

nek, 's e' vólna már valóságga*mifere vivere.*

Másod rendben tévém azokat az Bal vé.
lekedéseket; melly kerint a' mertéketes ele-
tet némelleyek nem vetik ugyan meg egészen;
sőt annak némelley reét korgalmatoion kove-
tik, a' más rékre pedig temmit is nem figyel-
meznek, p: o: némelleyek magokat az Aernek
artalmitól korgalmatoion meg-örzik; az étel-
ben és italban mertéketeseknek lattatnak len-
ni; de más felől az Indulatoknak egészen
rabjai; a' bújaságot követik 's a' t. Némelleyek
pedig a' diatát olyan dolgokban helyheztetik,
a' melly nélkül éppen el-lehernének, mint mi-
dön ennek vagy amannak az eledelnek ételi-
től magokat meg-tartoztatják, azokat durva,
's egészségtelen eledelnek tartván, 's más
könnyebb eledelkkel pedig magokat egészen
meg-terhelik.

Ezekre azt jegyzem-meg *1-ben*, hogy egy
egészséges embernek igen kevés kúksége va-
gyon arra; hogy ez avagy amaz ételben válo-
gasson; a' gyengébb ter-nézetű és egészségtel-
len embereket illeti inkább az ilyen diata)
élhet ő a' Celsus tanáttia kerint mind azok-
kal, valamelleyekkel a' Lakosok minden ártal-
lom nélkül kóttak élni; nagyobb kúksége van
arra mindenkor: hogy még a' gyengébb e'e-

delekből-is mértékletelen egyék; mert tapasztaltatott dolog az: hogy gyakorta még azok az eledetek-is, mellyek egészségelemek tartattak, mérték nélkül való, véle étellel olyan nyavallyában ejtették az embert, mellynél nagyobbba még a' durvább eledetek se ejthették volna; Éintén úgy le-rogygyik a' kénával feltébb meg terhelt ékér, mint láttjuk: hogy a' só vagy kő alatt le-éokott rogygyanni *m*)

2-for Nem elég az: hogy valaki a' diétának csak egy részire vigyázzon éorgalmatoson, éitkséges a' más részire-is figyelmezn; mert bizony ha az étel és ital-beli mértékletlenségből semmi nyavalyája nem következik-is, de következhetik az indúlatoskodásban 's bújaságban való mértékletlenségből; Hijában panázol valaki azon: hogy magát étellel meg nem terhelté, 's még-is nehéz a' teste, és éintelen; holott már íok időktől fogva álmatlankodik; melly által mind étel-béli emééthetése, mind éiné-

m) Sokkor nem lehetett nem nevetnem az ilyen vélekedésben lévő Ifjakat némelly nagy ártalokná; a' kik ez, vagy amaz ételről azt tudakozván én töllem, ha egészséges-é? igen-is, réá hagytam hogy az; (t. i. az olyan egészségelemekre nézve, mint ök-is vóltanak) ök egy más között engemet nevettek; hogy én a' durva eledelt egészségesnek mondom; igaz hogy én-is nevettem; csak hogy én annyiban éerentsétlen vóltam, mennyiben nékem senki-is a' nevetésben [mint nekik] társam nem lehetett.

Értékek 's erejének meg-újulása nagyon hibázik; a' minémü példákat lehet látni gyakran, némelly nagy Gazda-érfonyoknak igazgatása alatt, a' fok éntelen teledekben.

Egy minden egyébben mértékletlen életü ember meg-romlott egészségnek helyre állításáért, hijában mégyn még a' leg-egészségesebb aerü helyekre is, ha életének módját meg nem változtatja, mert bizony nem sokat nyer benne; Brasiliáról, a' hova a' Spanyolok egészség keresni mentek, azt írják némellyek: hogy ottan sintének mostan olyan hozéu életü emberek, mint régen voltak, mellynek-is okát a' lakosok a' Spanyolok által bé-vitt rendezetlen életnek módjában keresik.

Harmadik rendben résem azoknak hibás vélekedéseket, a' kik a' jó Diatanak reguláira, a' mértékletességre semmit-is nem vigyáznak, egyedül csak az Orvosságokra támaszkodnak; testeknek leg-kissebb bajait-is azok által kívánnyák igazítani, az honnan az ilyen emberek Orvostól Orvosra nyargalnak éntelen; sőt olyan némelly közölök, hogy három 's négy Orvost-is ki-rudna fárasztani panakéival, 's még-is némellykor kevesset lehet rajtok segíteni; mert hozzá való diæta nélkül, nem hogy használhatna az Orvosság valakinek, sőt

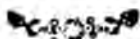
többire

többször árt, az ilyenek végtére kéntelenítettnek az Adriánus Imperátorral koporsó-kövekre mettezni: *A' sok Orvosok (vagy inkább Orvosságok) ölének meg engemet.*

Tanulják-meg annakokáért az illetének, hogy az egészséges hová érhez csak annak lehet reménege, a' ki jó diétájával, 's mértékletességével véghez tudja azt vinni: hogy vagy Orvosságra soha se, vagy pedig felettebb ritkán és igen kevésre korulyon, nem példátlan dolog az: hogy a' leg-nagyobb Orvosok, midőn némelly nagy nyavalyákat Orvosságok által éppen meg nem gyógyíthatnának, jó diétával azt meg-gyógyították. Ama' mindenek előtt emlékezetes nagy Orvos az Hippocrátes, midőn Perdikkásnak a' Macedoniai Királynak egészsége' fenn-tarthatására praescribálta, semmi mesterséges orvosságokat nem joval ő-néki, hanem csak azt tanatolja: hogy az ezentendőnek változó periodussá kerint mitloda diétát kellene tartani, nevezetesen pedig a' mértékletességet commendálja.

Vagynak ezek között olyanok-is, a' kik ha addig nem is, de midőn a' nyavalya ő rajtuk uralkodni kezd, ekkor már kések a' leg-rosszabb, 's kedvertlenebb diétát-is megtartani, sőt ha lehetne ilyenkor még rendes elede-

deleket is mind Orvoissággá változtatnák; te-
le az ártalok, ládájok 's 'sebek patikai érek-
kel 's a' t. e' már mondom én-is, *quod sit misere
vivere*, a' mellyeket ha az előtt egy kevesse
vigyázóbbak léének vala, igen könnyen el ke-
rülhettek volna.

Utóljára Emlitem még azoknak Bal vé-
lekedéseket, a' kik bizonyos Orvoisságokhoz
ragaszkodván, azoknak életet meg hosszabbító
erőt tulajdonítanak, és azokról azt merik
mondani, hogy azok az embernek akármi-
tuda állapottyában, 's környül-állásiban bizo-
nyoson és egy aránt élőlgálnak, Így Theophra-
stus, Paracelsus a' maga Elixírjéről azt állította,
hogy az által az ember Marhasálemi időt érhetne.
Az igen sokat hazudozó, és igen sokat ígérő Al-
chemisták, az aranyból igyekeznek olyan Or-
voisságot kéfíttetni, melly az emberi termé-
fetnek az arany állandóságához hasonló állan-
dóságot adhatna, málok ebben avagy ama' dő-
loghan: mint drága kövekben, drága gyön-
gyökben, mesterséges orvoisságokban 's a' t.
keresik azt a' nagy erőt, 's innen eredtek sok
Orvoisságoknak fényes titulussai, mint: Élet
Balsamum, Élet Essentzia, Élet por 's a' t.

A' mellyekre tiak azt mondom: Igaz dő-
log az: hogy vagynak nagy erejű Orvoisságok,
és

és olytak: hogy jó móddal és a' maga idejében vélek élvén, igen lököt használhatnak, és majd csak nem az halál torkából ragadjak - ki az ember' életit, de hogy ezek csak magokra hozzá való jó diéta nélkül, az embernek egészséges és hosszú életet adjanak, azt még eddig senki meg nem bizonyította; Az aranyról az élesebben látók azt tartják: hogy az magára (mert a' mit még hozzá tétnek, az némellykor használhat) lökkel több hasznot téven az ember erényiben, mint a' testiben. A' Drága kövek többire inkább válhatnak mérgek-ké, mind orvosságokká; A' Drága gyöngyöknek ereje pediglen, az alá való rák-żem por fellyül haladja.

Nevettséges az-is: hogy azon egy orvoság minden állapotban, 's környül-állásokban egy iránt éölgálhatna. ki-képzelteti azt: hogy azon orvoság, melly a' testben, a' vérnek 's egyéb nedveiségeknek fel buzdulásából, 's sebeségiből eredett változásokat meg-tündesíttri' meg-gyógyithassa azon nyavalyákat-is, mellyek a' vérnek felettébb restes járásából következnek? Vallyon ugyan azon Orvossággal fel-ébretheti-é valaki az erzekenységeket, a' mellyel rend kerint azokat le lökötük tündesíteni? Vallyon a' melly Orvosságok, az igen el hígult ned-

nedvelségekől (ex dissolurione humorum) Éár-
mazó nyavalyákat gyógyittják, hozzá férnek-é
azokhoz-is, mellyek az igen meg-sűrűdött vér-
ből 's nedvelségekől Éármaznak? 's a' r.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Nevelésnek Hibáiról.

Ígen sokra menne az: ha vóltaképpen ezen
Matériáról akarnék Éóllani; irtak érről sokan,
én tzelem Éerint a' következendó két Szaka-
Éokban rövideden Élak azt kívánom meg-mú-
tatni, melly igen belé folyon ez a' hiba-is az
egéség dólgában, és melly igen akadályoztas-
sa sokaknak következendó Egéségeket, és
HoÉÉu életeket.

I. SZAKASZ.

Minémü Éorofs köteleísége légyen az Atyák-
nak és Anyáknak: hogy az ó kedves Magzat-
tyoknak mind jelen-való, mind pedig követ-
kezendó egéségekre vigyázzanak, azt az Isten
és Termézet Törvénye olly' világosan tanít-
tya, hogy nem lehet gondolni egy helyyes ért-
telmü embert-is, a' ki ezt tagadhatna; Ugyan-
is, a' nélkül híjában gyűjtenek nekik rakásra,
híjában kaporttyák ejjen 's nappali sok nyug-
hatat-

hatatlanságok között Józágukat 's vagyonyai-
lat, mert évek' keferüségére málok élt-el-
azokat De melly fokban vagynak még is, a kik
ezen közeleiségekre, se előre, mig tudni-illik
kerentséjek lenne kedves Magzattyokat émek
előtt emlélni; se azután, midőn már azok vi-
lágra éuletetvén, magokat méltán Atyáknak és
Anyáknak mondhatnák, eppen nem vigyáznak.

Illyeneknek mondhatom én *1 ben* azokat,
a' kik minden egymashoz-való hajlandóság, és
valóságos keretet nélkül, csak bizonyos tekin-
tetekre nézve kelnek egybe, nints'-meg itt az
Egészeses Hoűű Életre Éuletendő gyermekek
íránt egy valóságos require melly (azoknak
a' kik a' dologban mélyebben tudnak
tekinteni értelmek kerint) abból áll: hogy ők
egymáshoz hajlandó, és forto keretettel buzgó
Szüléktől fármazzanak; De légyen hogy az il-
lyeneknek-is életre való magzatokhoz légyen
kerentséjek. Lehet-e az illyenektől jó nevelést
várni? melly nélkül a' leg-egészesesbb gyer-
mek-is el-beregeledhetik, 's nyomorodhatik.

2-for: A' kik gyengébbek még, mint sem
életre termett Magzatokat nemzhetének; *Num
aquilam, inbellis progenerare possunt columbae!*
Vagy még olyan értetlenek, hogy gyermek
nevelés-beli közeleiségeket folytatni eppen nem
tudják

tudják, az honnan mind egy ő-nékiek akárki mit jóvafolyon, mellyből oétán a' leéé: hogy az ő tudatlanságok, és a' mások' sokféle ('s röbbire egymással ellenkező) jóvaslások miatt gyakorta még az életre termett gyermek-is a' fok Bába között (a' mint éokták mondani) elvéé; Okoson tfelekedtek tehát azok régenten, a' kik bizonyos éetendők, 's meg-ért állapotok előtt gyermekeiket meg nem házasították, 's férjhez nem adták. 11)

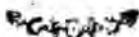
3-*for*: A' kik a' Magzatok nemzésire, 's talám nevelésire is a' mi idejeket illeti, elégségek volnának ugyan; de erkölistelen életekkel magokat előre úgy elrontották, hogy az a' mi töllok éármazik, vagy idő-nap előtt elhaljon, ('s az ilyen magzatok éerentéfebek-is) vagy ha meg-élnek-is egész életekben Szüléi bűneinek büntetésit sirlalmason kéntelenítessenek éenvedni.

4-*fer*. Illyen némelly Anyáknak az ő helytelen

G

telen

11) Nem lehet nem nevetni némelly Anyáknak az ő képzelodéfeket, a' kik há valaki Leányoknak idejét tanálja kérdeni, azt mindenkor kissebbiteni éokták, félvén attól: ne hogy a' röbb éetendőkre nézve véneknek ítéltéssenek, 's a' miatt a' párrában maradjanak; holott bizony mind a' Férfi, 's mind a' Leány részéről sokkal tanátosabb volna, ha meg-ért idejekben kelnének-egyben, így sokkal jobban tudnának vigyázni körelelésegekre, 's ök-is idő-nap előtt fok terhes nyavalyáknak ki nem tétettéssenek: *Lásd erről az. harmadik Réf. 2-lik Szakalééinak 2-lik fáma alatt*

telen tselekedetek is, a' midőn vagy hogy a' Módinak eleget tehesenek, vagy pedig hogy testek' állását mások előtt inkább kedvelterhessek, derekaikat mind az előtt, mind viselő állapotryokban olyan forró békókban tartják, hogy a' miatt nem tsák magok ottan-ottan *terhes változókat* tapasztaljanak, 's magoknak következendő igen *terhes feülést*, 's *foptatásra való tehetetlenséget* okozzanak, hanem méheknek kedves gyümölsét-is annyira meg-lányargatják: hogy azok egész életekben, ezen keserves fogságban való eredeteknek bizonyos jeleit adják, 's e' miatt igen firalmas napokat tölteni kényszerítessenek.

Vallyon már a' fellyebb elé számlált módokat követő Atyák, és Anyák, mitoda szemekkel nézhetik annakutánna szerelmes gyermekeiknek sokszor minden orvosolhatálon kívül lévő nyavalyáikat? De vallyon az ilyen gyermekek-is annak idejében, mit fognak Szüléiknek megköönni, midőn azoknak minden réájok előre való tekintet nélkül folytatott életeknek módját ki-tanúlják? Hasonlók az ilyen Szülék a' pókokhoz, mellyek az ő fajzattyokat magok meg-eméztik. De hadjuk a' Szüléknek a' gyermekek születése előtt való köteleiteseget; Szóljunk rövideden némellyekről az azután valókról a'

II. S-Z A K A S Z B A N

Minekutánna ezen ujj lakósi e' Világnak, e' világnak piatzára ki érkeznek, e' volna a' Szüléknek első kötelelségek, hogy ezen Vendégeket illendő eledellel táplálják; De óh melly ellenkezőképpen esik a' dolog! azt az eledelt mellyel őket az előt kilentz hólnapok alatt a' természet táplálta, és a' melly ő-nékiek további táplálatásokra-is; sőt testeket ostromló ve-
 zett nedvelségeknak ki-tisztítására leg-alkalmas-
 toább volna, okosabbak akarván lenni sok Anyák a' bölts természetnél, ő tőlök meg-von-
 nyák; a' mellyel oétán mind magokra nézve, sok terhes nyúghatarlanságokat o) okoznak; sőt a' mellett, a' tejnek a' vérben való vízká-té-
 rése miatt, gyakorta *mely-béli nyavalyákat, Fő-
 sájásokat, Szív-dobogásokat, Ájulásokat, veszedel-
 mes Forró-bidegeket Gutta-ütéseket,* 's ollykor *ba-
 lált-is* kéntelenítettnek évenedni, p) mellyek-
 kel a' éopratólok nem küeködnek.

De kívált a' gyermekekre nézve káros ez;

C 2

a mi-

o) Mellyek egy jó Anyának nem kevésbéek [sőt többek] Dajkával, mint Dajka nélkül.

p) Innen egy tudós Orvos [des esláta] azt mondja: hogy míg az Anyák magok éoprattak, koránt se tapasztal-
 tatott annyi Gyermeke-ágyas Aékony meg-halni, mint a' mióta az alól a' kötelelség alól magukat fel-kivánták éa-
 badítani.

a' midőn azokban a' Dajkáknak sokféle hibáinak, ostobaságainak, sőt Erköltstelenségeinek, ünalmas következéseit kényszerítettnek a' Szülék emlélni; mellyek ha az édes Anya föpatott volna, éppen nem következtek volna. Ugyan-is hány példákat tapasztalunk: hogy a' másként egészséges és tiszta életű üüléktől éármazott ártatlan gyermekek, a' Dajkák által a' *Frantzunak* (kivált ebben az igen el-fajült időben) és a' *Dajkák* egyéb *titkos nyavalyáinak*, *kéfégségeinek*, 's *Indulattjainak*, valóságos mártromi lettek; Nem tsuda tehát ha némelly régibb Nemzeteknél, azok az Anyák, a' kik magok gyermekeiket föpatni nem akarták, igen meg-vetterett Személyeknek, és közönséges gyalázatra ki tétettetni meltoknak íteltettek.

Nem mondom ugyan én azt: hogy gyakorta ezen köteleléstől az edes Anyákat, vagy ollyas nyavalya, vagy egyéb teheretlenség elnem éakáthatná; a' mint ennek példáját magam is gyakorta láttam; 's hogy magoknak ebben a' dologban kedveznének jovatoltam-is. Szóllok én tsák az ollyanokról, a' kik ezen természetü hivatalnak folyratasára minden-keppen alkalmatosok volnának, mindazonáltal nem tudom mitoda okból, azt folytatni nem akarják.

2. *for*: Hibaznak a' Szülek igen gyakorta,

nem

nem csak az eledelnek minémiségiben (in qualitate) mellyről eddig szóltak, hanem annak mennyiségében-is (in quantitate) midőn azoknak elégséges eledelekről nem foglalkozkodnak; a melly meg eshetik vagy az Anyák, vagy a 'Dajkák' hibájok miatt, vagy némelykor a 'Szüléknek' a 'Dajkákkal' való rendezetlen bánása miatt, mint midőn azokat rendes eledelektől meg fosztják; azokat éer-felett áimatlanokdattják vagy egyéb féle módon ok-nélkül éomorittják; mellyek miatt órán a 'Dajkának' teje nem gyűlhetvén, a' kisednek nints mivel tápláltsék; e' miatt éüntelen sír, naponként fogy, s végre el is vég; a' melly állapotban gyakorta Orvoshoz is folyamodnak, és ilyenkor éerentsékek, ha az az Orvos az értelmesebbek között való, a' ki az ilyen vigyázatlan Anyákor kötelességekre serkentse; mert ha olyan tanál lenni, a' millyen legtöbb van' e' világon, e' majd a' éegény gyermeket (a' kinek a' jobb móddal való táplálás leéé vala az orvósága) alól fellyül kezdi ritéttani; és ekképen azt a' ki még meg-élhet vala, az örökké-valóság-felé nagy sebességgel el-küldi.

3-éor: Többéor hibáznak az Anyák még-is abban hogy gyermekeiket mind kisebb, mind

még majd nagyobb korokban-is; fer-feletr é-
retik; alig vonnya-el egy kevélsé a' háját a'
kisdéd, már a' tsetset a' hájában kell adni; ho-
lott sokéor egy kis múlattatás, vagy tífusá-
gára, pólájára való 's a' t. vigyázás őket kön-
nyen el-halgattatná, innen oétán a' gyomor
nem bírván az eledellel, azt vagy *ki-bánnják*,
vagy *has-menéssel*, *Gyomor rágóssal*, *Kölikával*
's a' t. bajlódnak; midőn nagyobbatskát nő-
nek-is, nem eshetik olyan komoruságok, 's
változások, hogy mindjárt étellel ne kínálják,
holott sokéor a' लोक étel miatt van' a' bajok;
nem go dolják-meg az illyetének; hogy nem
a' लोक eledel, (mert így a' gazdagabbak gyer-
mekeinek kellene leg-egészségesebbeknek lenni)
hanem a' mennyit a' gyomor meg-eméshet,
a' táplálja őket. g) A' लोक eledeltől van' a' né-
mellykor, hogy némely gyermekek olly' *fin-*
telenek, egészségtelenek, Potrobosók, nem lévén
elégséges gyomrok, a' लोक eledelnek meg-emé-
tésire, az honnan az Orvosoknak egy kis kop-
laltatásnál fogva kell folytatni körülöttek लोक-
éor a' curát.

Szólhatnék én még itten, azokról az hi-
bákról is, mellyek a' kisdédeknek tsetstől-való
el-vá-

g) Plutárchus a' Spártánusokról azt írja: hogy ők
azért adtak az ő gyermekeiknek olly' kevélet enni,
hogy annal jobb moddal nőjjenek.

el-választatások alkalmatosságával esnek; a' kik akár igen idején, akár igen későre váljanak-el attól, r) mindenkor fok nyavalyák ostrominak tétetődnek-ki.

Ide tartozik az a' hiba-is, a' midőn a' kisdedeknek azon éin alatt, hogy annál könnyebben eméltethesék-meg eledeleket a' Dajkák, vagy más vén-Ájónyok meg-rágnak, 's úgy adják a' Éájokban; melly által millyen sokféle nyavalyákra adjanak okor, könnyü által-látni; ugyan is, minthogy ezeknek Éájok, ínyek, és fogaik tisztán tartására igen kevés gondjok legyen, azok gyakorta igen sok vezett és poshadt nedveségekkel rakvák, 's azt a' rágott fa-attal egygyütt a' kis ártatlannal-is közlik; mellyel őket könnyen rothasztó nyavalyákban, Éáj fájásokban 's a' t. ejthetik; de nevezetesen a' nyállal a' tisztátalanabb Személyek még a' Frantzut-is vélek közölhetik. De mennyünk a' Diätának több részeire.

4-ker: A' Diätának egyéb részeiben-is gyermekekre nézve tetemes hibákat ejtenek némelley Atyák és Anyák: mint midőn azokat éüntelen-való rekeében, sőt némelleykor roké gö-
C 4 zölgé-

r) Ezt az utólsót némelley Anyák csak éppen azért rselekezik igen vétkesen: hogy ez által magokat az a lól a' köteleiség alól, mellyre Istentől rendeltettek vala, annál inkább ki-húzhassák.

zölgésekkel teljes házakban tartják és nevelik; a' friss aérre ki nem mérik botsáttani; a' legkissebb hidegtől-is óltalmazzák; innen vagyon, hogy az ilyen Copertában tartott gyermekek, olyan *kedveslenek*, 's *érintelenek*, 's midőn oótán kéntelenségből-is külső aért kell nékik kóstolni, az aérnek legkissebb változásit-is megérik; nem gondolják-meg az ilyenben Szülék: hogy eleitől fogva a leg-erősebb természetű emberek a' szabad aérben nevednek 's nevednek ma is; Ama' gonof rothadó nyavalyákban-is nintsen egy jobb *præservativa* a' friss aérnél; és tapasztaltatott dolog az: hogy a' betegekkel teljes nagy líporalyokban, annál kevesebben hálnak-meg, minél inkább ujithatják azokban az aért, ellenben pedig a' rekedt aérben leg-többen veének-el.

De nem ták kisebb korokban hanem midőn nagyobbra nevednek-is, így bánnak kivált a' Léány gyermekekkel némelly Anyák, Azoknak a' külső aéren nem szabad járni; Éüntelen benn, ott-is majd minden mozgás nélkül való életet kell élni; minden Éorgalmatos-ságok és mulatságok-is, a' restnek igen kevés mozgásával van' egybe-köttetve; az honnan nem tuda, ha a' rekedt aér, és a' mozgás nélkül való élet (melly mind a' *gyomor emékséit*,
mind

mind a' vérnek illendő járását nagyon hibáztat-
ta) azt tielekzi: hogy gyomrok egészen el-
gyengüljön, feinek el-változzék, testük el-puhul-
jon, nevedések akadályoztasék, sőt majd az
Hóltap fámuak-is sokféle hibáival küfködje-
nek. Okosabb nevelés vólt ennel a' Lacede-
moniaiaknál a' Lycurgus törvénye ferint való
neveltetése a' Léányoknak; az holott nekik-is
minden-fele mozgásokban magokat gyakorolni
kellott, azt tartván ezen bölts Törvény-tévő,
(s nem-is ok-nélkül) hogy ekképpen mind a'
Éülés fájdalminak könnyebben való el-hordoz-
hatására, mind pedig izmosabb és elevenebb
magzatoknak elő-hozására el-készítettének;
Nézzük-meg bár közöttünk-is a' szabad aerben,
és az illendő Gazda akéonyi s egyéb mozgá-
sokban, gyakoroltatott Léányokat; vallyon
nem éínélettebbek, s nem egészségettebbeke? és
ha ollykor valami nyavalyában esnek is, nem
könnyebben gyógyulnak-é, mint a' éüntelen
borított alatt őriztetett Léányok.

5 §ör: Sajnálom ugyan: hogy emlittenem
kell; (de a' dolog s kötelességem hozza ma-
gával) hogy tanáttáttanak oliyan Atyák, és
Anyák (melly tudalatosabb) a' kik azt a' ée-
retetett, mellyet a' bölts természet még az ok-
talan állatokban-is Születttyeik iránt beléjek

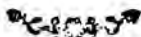
óltott, mint-egy le vetkezővén, gyermekek nevelése iránt olyan gondatlanok: hogy még az-is terhekre vagyon, hogy olykor azokról a' kiknek a' nevelésre mint-egy ki-vettettek, elejébe vitetnek; a' millyeneket lehet némelykor emlélni, én bizony irtózáva emlélktem; Illyen helyt melly keüerves állapottyok légyen a' kisdedeknek, és jövendőre nézve-is, melly fok terhes nyavallyákra el-kéüitettek, ha csak a' jó Isteni gondviselés, tigris természetü Szüléknek bölcsújára-is, az illyen ártatlanoknak jobb móddal való neveltetésire útat nem nyit, akárki-is által-láttya.

6-For: Sokan vagynak olyan Szülék-is, a' kik a' érfelett' való gondoskodás által, gyakorta magzattyaiknak fok rokkant, sőt terhes nyavalyákat, 's abból köverkezhető halált-is okoznak, és a' felettébb való éreteret által őket, mint a' majom a' kölykeit meg-ölik; Tíák két példát, mellyet gyakorta meg-történni láttam, hozok-elé: Vagynak olyanok, nevezetesen Anyák, a' kik midön az ő gyermekek üfendesen nyugodnék, 's alunnék, (melly az ő egészségekre nézve igen kükséges) félvén atól: hogy né talám igen sokat aluünak, azokat fel-költik, az honnan a'leüü: hogy a'gyermek ki nem aluván magát, majd se ételhez,
se

se italhoz, se egyébhez, mint az előtt fokott volt, kedvét nem mütattya, éüntelen nyúghatarlan-
kodik, mellyet látván majd réá fogják hogy be-
teg, 's tsak hamar orvofsághoz fognak, 's az-
zal még jobban-is el-kedvetlenitik, söt az irán-
ta való nyúghataratlansággal majd valójában nya-
vallyában is ejtik.

Más felől pedig ha fokott idejében nem ta-
nál alunni, azon-is mindjárt meg-indúlnak, és
nem nézvén azt: hogy azért a' gyermek sem-
mit nem kedvetlenkedik, se egésége' dólga-
ban ollyas hiba nem lártzik, 's talám tsak va-
lami tisztulásának kéfedelme, vagy egyéb futó
okotska, okozta álmatlanságát, tietnek mind-
azonáltal az álom-hozó orvofságokkal, terjékek-
kel nékik álmat hozni, mellyből gyakorta a'
lelé, hogy a' kinek egy kevés várakozással,
's vigyázással az álma-is meg-jött volna, 's
egésége-is meg-maradhatott volna, a' meleg
terméketű orvofságok forróságot okozván, majd
Ijjezezt, Rángatozásokat, Nyavalya töréjeket,
vagy igen *hoékas és veéedelmes álmat* húznak
magok után, a' mellyeken oétán némellykor
alig lehet segiteni-is. Sokat lehetne mind az
e'fele fer-felett való gondoskodásból, 's mind
pedig a' nevelésnek egyéb hibáiból eredett ve-
éedelmeket a' gyermekeknek elé-hozni; de ezt
a' rövidség nem engedvén, elég legyen

Utóljára

Utóljára, Még ezt az egygyer, mint gyakran tapasztalt dologot, (és a' mellyet én bizony a' nevelésnek leg-nagyobb hibái között valónak tartok) illő elhozni: Midőn t. i. az Atyák, és Anyák gyermekeiket szerfelett szeretvén, szerfelett-is kedveznek önékiek, az honnan a' következik: hogy a' leg-ártalmasabb dolgokat is önékiek megengedik, a' leg-vezelemesebb tselekedetekben is kedveket nem ségik, azokat se egyszer, se máskor meginteni 's megfenyíteni, (bőltebbek akarván lenni a' bölts Salamonnál Pél. XIII. 24. XXII. 15. XXIII. 13. 14. XXIX. 15-17. 5) nem akarják; melly miatt oltán gyakorra síralmas szemekkel kéntelenítetnek nézni; millyen nagy vezelemben ejtették magokat gyermekeik; Nem példátlan dolog: hogy az ilyen kényyén nevelt gyermektől el nem mérvén venni a' Szülők a' kést, és egyéb lértő szerzámokat, azok által magokban olyan kárt tettek, hogy még életek-is vezelemben forgott, sőt el-fogyott; Hánykor nem égetik-el magokat a' mindenütt szabadon járó gyermekek? Hánykor nem kísérik a'

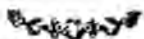
a'

5) Itt mindazonáltal a' bölts Salamon szerint, okos fenyítették értek; nem olyant mint a' melly miatt a' gyermek éléit, vagy Tanítóját mint ellenségit büntetlén ügynézzé; annak tiák tekintetire-is teékessen, mert e' már nem okos, hanem oltalan, sőt büntetésre méltó fenyítették volna.

a' temetőben az Atyák és Anyák az ilyen kény-nyén botosított gyermekeket ták azért: hogy valami nyavalyák eredvén, a' mellynek kevés orvoslással eleit lehet vala venni, az ökényefségek nem engedte, hogy ták leg-kevesebbet-is nékiek adhasának; sőt a'felett a'gyermek kívánságinak mindenekben eleget akarván tenni, olyanokat adtak önéki, melly nyavalyáját szemlátomást nevelte; 's nem általják az ilyenek ilyenkor így zölni: csak adunk néki a' mit kíván, mert ha meg tanálna halni, igen nehezen esnék, ha valamiben kedvét nem tölthetük volna. De azt kérdeim ezektől: Hát az nem esik-e nehezen, hogy a' kedve töltése által nékie halált okoztak? melly bizonyoson nem következett volna, ha egy kevésé okofabban bánván velle, zöktatták volna idején az engedelmeséghez.

De azután - is ha fel-nevekednek az ilyen gyermekek, melly fok védelemet okoz nékiek ez a' magok kényyén való neveltetés; mások nem olly' szemmel nézik őket, mint az elötte Szüléi tselekedtek, leg-kisebb hibájokértis meg feddik, meg-dorgálják, 's ollykor keményen meg-is büntetik, a' mellyeket ök nem alhatván, hogy az a'felet el kerülhesék, meg nagyobb védelemben tujuk magokat, soka
majd

majd csak nem-futó bolondokká lésnek; ők an-
 egész életüket fómorusággal, 's kedvetlenség-
 gel töltvén, magokat idő-nap előtt e' világból
 ki káraztyák. Boldogok azok a' kiknek a' neve-
 léshez éppen nem érő Szüléi idején meg-hal-
 ván, olly' okos kezek-közzé eshetnek, a' hol
 még jókor ki tanulhattyák: hogy az olyan em-
 ber él e' világon leg-nyomorúltabbúl, a' ki azon
 igyekezik: hogy önékie minden kedve szerint
 folyhasson!

HARMADIK RÉSZ.

Az Erköltstelenségről.

Hogy az Erköltstelenségnek sok Nemei lé-
 gyenek; és hogy azok mindnyájon terhes kö-
 vetkezéseket vonnyanak magok után, az ta-
 gadhatatlan dolog. De azokat nem kíváncsi-
 énnésem most mind elé-hordanom; előlök in-
 kább csak azokról, mellyek gyakrabban (leg-
 alább mi-közöttünk) ele-fordúlnak, és a' mel-
 lyeket mind meg-annyi Egészség ostrominak 's
 Hosszú élet' akadályinak lenni, gyakorta so-
 kakknak példájokban magam-is tapasztaltam.

I. S Z A K A S Z.

Ezek között Elsőnek rézem én az Etellel és
 Itallal való viziza-élést. Minthogy csak
 tatiáll

ratlan igazság az: hogy az étel és ital-
béli kivánságor, a' mi életünknek fenn tartá-
sára plántálta a' bölts Isten a' természetben; te-
hár az is igaz: hogy ezek annyiban kúksége-
sek a' mennyiben ezen bölts tzelnek meg-
felelnek; és így ezeket a' testtől mind meg-
vonni, mind pedig azokkal a' testet nagyon meg-
terhelni igen hibás dolog.

Ritkán esik ugyan az: hogy míg valaki e-
gészségesnek láttatik, és elméjén van' az Ételtől,
(ha csak ki-telik) magát hozzáfőn meg-tartó-
zassa; nem példátlan dolog mindazáltal ez-is
némelly Histerikákban; de kivált abban az idő-
ben szokásban volt; mellyben némelly Szerze-
tesek a' koplalás által akartak magoknak a'
Mennyorzágra utat nyittani; a' kiknek gorom-
baságok annyira-is ment némellykor: hogy az
áttalhoz ülvén, az ételt csak meg nézték, 's
meg-tapogatták, de nem ettek belőlle; Az il-
lyen fer-felettvaló koplalás által a' *test* egé-
zen *el-fárad*; sőt a' mint Hieronymuson tör-
tént; olyan *Forró nyavalyában* eshetik melly
minden nedvességeit, 's végre életét-is meg-
emeztheri, fokkal nehezebb-is az ilyen ho-
zás-koplalással el-alélt testeket helyre állítani,
(nagy Orvosoknak tapasztalása gerint) mint a'bö-
vebb eledellel el-tölteket.

Hasonló

Hasonló bajok következhetnek az Italtól való hozzās megtartózkodásból-is, de mint-hogy ez a' koplalásnál sokkal nyúghatatlanabb érzékenység, nem igen lehet tanulni egészséges, és elméjén lévő emberr, a' ki éppen minden italtól, (ha csak nem kéntelen) magát hozzáson megtartóztatná, azért ezt, mint hibát ide nem is jegyzem; hanem által-megyek inkább a' szer-felett, vagy igen mértékletlen étel és ital-béli hibákra.

Itt-is fel-tésem azt: hogy csak annyi étel és ital szükséges a' testnek táplálására, a' mennyit a' gyomor jól meg-emészthet; annak pedig leg jobb elmérettő jele az: ha az ételtől és Italtól tartunk el nem nehezedik, hanem inkább meg-frissül; hivataljának 's egyéb dolgainak folytatására alkalmasok. Az honnan már könnyű által-látni, mi következzenek abból, ha kik a' fok ételekkel 's italokkal szer-felett magokat meg-terhelik; az ilyenek *el-puhulnak, el-lágyulnak*, 's a' magok hivataljok' folytatására alkalmatlanokká léznek. *†)* De

†) Pausanias midőn a' Platzeai hartz után, a' maga főbb Tiszyeinek kétféle vendégséget kértettét volna; egygyer Persiai módon [az az igen gazdagon] mást pedig a' Spártánusok módja szerint [azaz igen mértékletesen] elő-hivatván őket, ezt mondotta: Nézzétek a' Persiai 's Médiai Hadi-Vezéreknek bölondságokat a' kik ilyen Persiai vendégséghez szoktak; még-is azt gondolják: hogy minket, a' kik a' Spártánusok módja szerint szokunk élni, meg-győzhetnek.

De több rokk-is következik a' Gyomornak fokkori meg-terhelésiből, mert a' gyomor nem bírván az eledelkkel, azokat meg nem emélt-heri, az honnan fokkor vagy *meg-sikul a' gyomor*, és az étel eméltetlen el-mégjen, vagy ha benn marad, ottan *meg-posbad*, 's külömb külömb-féle nagy változások, mint: *Ájulást, Szív-dobogást, Kölikát* 's a' t. okoz, sőt nem példátlan dolog az-is: hogy fokakat a' vendégeskedések között: *Gutta ütések, Alól 's felljűl való bányások* (Cholera) következtek; Vagy gyakran a' fokkori jól lakás után, meg-bővülven *kerfelett*, sőt meg is vezvén a' testben lévő nedvességek, abból *belső meg-dugulások* (obstruētiok) *ker-felett való kévérségek, máj és lép-dagadások, Tagoknak-fájdalmái, Vízkóróságok* 's a' t. eredtenek; Hát ha még azokat a' nyavalyákat is, mellyek a' fokféle *fűkerfamos, húlos, vért gyúlató, vért kerfelett kaporító*, 's gyakran egymással ellenkező eledelkekből kármazhatnak, meg gondoljuk, mellyeket most el-halgarok.

Különösen pedig a' *Rézfegítő Italok* ^{u)} csak magokra-is bőv mértékkal való éléssel, milyen fokféle nyavalyákat okozzanak a' testben

D

nyil-

^{u)} Azon kívül: hogy a' *Rézfegítő* tok fertelmes véteknek, mint: *Bújaságnak, Dühöságnak*, 's több baromjok általán tselekedeteknek igen bőv kút-feje legyen.

nyilvánosság. Ugyan-is a'lok *belső változásokon*, *Fő-fájásokon*, 's *Hányásokon* kívül, ezt követik fokokban gonosz *Vér-folyások*, *Forró-bidegek*, sőt némelyekben *halálos Gutta-ritések-is*, *Vizkorságok*, *Hoëgas köpvenyes fájdalmak* 's a'c. Hánykor nem láttyuk az hoëgas és hővebb pohározás után ezt: *Oldal fájásban*, amazz *Tudó-gyulladásban*, (*Peripneumonia*) mást *Bolond-bagymúzában* (*Phrenitis*) 's egyéb halált okozó nyavalyákban esni; a' kiknek orvoslások gyakorta csak azért-is lehetetlen; hogy az hevittó italokhoz szokván, más forma italokat betegségekben-is, vagy nem akarnak innya; vagy ha téltúl ollykor innak is, mindazonáltal alattomban, egy 's más fortélyok által fert téznek az hevittó italokra, a' mellyekkel, (mint ilyen élnü nyavalyákban valóságos mérgekkel) a'magok védelemekre a' körülöttek tett mindennemü fáradságot semmivé télik; és az ó kínos fájdalmaikat, a' bizonyoson következő halállal bé-fejezik.

Nem egyéer, hanem bizony gyakorta váltam olyan helyeken, a' mellyekről a' Felsőbb Rendelések' tartása kerint, be-jöven a' tudósítás: hogy hirtelen sok emberek hőltanak-meg, én hívataim kerint meg-vizgalván a' dolgot, ennek nem egyéb okát, hanem az Húshagyáskor
(kivalt

(kivált az Oláhoknál) esett vendégségeket, 's bővebb pohározásokat tanáltam; az holott oétán (a' mi a' védelemet nevelte) a' Cura-is borral 's pálinkával folyt. Itt bizony ama' közmondás érint: *A' melly eb meg-marta volt, meg nem gyógyította őket. x.)*

A' sok Vendégséghez a' bőv italhoz és ételhez szokott emberek könnyen léfnek Henyékké 's Dologtalanokká, 's valósággal azok-is. Itt van' azért helye hogy ezekről másodszor már szóljak.

A' fellyebb valókból nyilvánosságos az: hogy a' mozgás, vagy munkáság mind a' gyomor eméktésire, mind a' vérnek 's egyéb nedveségeknek a' testben való szabados járására szükségesképpen meg-kívántatik; melly érint az Henye és Dologtalan emberek; mind azokban a' nyavalyákban, mellyek a' gyomornak meg-gyengüléséből, a' nedveségeknek meg-saporodásából, azoknak restes járásából; 's meg-vezéséből szoktak következni, magokat könnyen belé-ejtik. Ilyenek már a' *Belső részeknek meg-dugulási, Különös Melancholiák, (Hypo-*
 D 2 pocon-

x) Az elő-Émlült sok védelemekre nézve annak okáért, az ő birodalmának kezdetében, nem ok-nélkül büntette a' Rézségséget halállal Romulus. Mahumed pedig: hogy az ő követői ezen úralatos vétekben ne essenek, azokat minden rézségitő Italoiktól el-tiltotta.

pocondrai) Alommal bolondító nyavalyák, süly-
nek, 's Hólnappámuak rendezetlen járása, Fejér-
folyás, Scorbutus 's a' t. Nem ok nélkül monda-
ja tehát Sz. Pál Apostol, 2 Theff. III: 10. *A kö-
nem dolgozik, ne is egyék*, akarván ezzel azt is
jelenteni: hogy a' fok étel, mozgás és d. ogo-
zás nélkül tiak nyavalya legyen.

De nem tiak magoknak ártanak az ilyen do-
logtalan Henyék, hanem a' Közönséges-Társá-
ságnak is valóságos terhir: vagynak. ezt látták fok
bóltó Uralkodók eleitől-fogva, az honnan'ennek
meg-orvoslására fok-fele is rendeléseket is tet-
tek; ezért vitte-bé Solon Athenásban azt a'
törvényt: hogy kiki tartozzék minden éjten-
dőben a' Birák elött meg-jelenni, és a' maga
életének módjáról számot adni; Amásis, az Ae-
gyiptomi Király annyira ment: hogy az He-
nyéket halállal büntette; hogy a' képpen az il-
lyenek, mint a' Közönséges-Társáságnak meg-
vevett tagjai, abból mintegy ki-huljanak, 's
másokat is meg ne vékeregellenek.

Ismérem én a' Henyéknek egy különös
Nemét, a' melly mozog ugyan, sőt némelly-
kor éer/felett is, de azzal temni háfnót nem
tében; Ezek tiak akkor mozognak, 's fáradoz-
nak, mikor mulattságokban lehetnek, a' mel-
lyekből vagy egyzer ki-maradni kárhozatos
vetek-

véteknek tartanak. Ezek a' mulatságokban még mások felett is mozognak; az holott az ugrások, 's sebess-tántzolatok, ('s kiváltképp az hevítő italok-is a' éokás érint bővön elő-fordulnak) véreket némellykor felettébb fel-gyúla-tyák, és a' vér fel-gyúladásból éármazó nyava-lyákban (mint *Oldal-fájásban, Tüdő gyúladásban* 's a' t.) könnyen magokat belé-ejtik; A' midőn pedig mulatságon kívül vagynak, minthogy do-logtalanok, ér-felett komorok, kedvetlenek, 's mord kedvűek, hol egy, hol más bajokról kün-telen panákolnak, 's nevezetesen arról: hogy idejeket éppen nem tudják tölteni; a' mellyek-vel sokkor melly nagy únaalmokra légyenek, a' magok hivataljokat jó-lélekekkel folytató mun-kás embereknek, nem tartom éükségesnek hozzáon magyarázni.

Ártatlanabb emberek ugyan, mintsen ez alá a' vétek alá rekezdődhessenek azok; a' kik if-jabb-korokban sok dologgal és mozgással töl-tvén idejeket, majd idősebb állapottyokban, lé-vén már mivel élni, (és azt is tartván: hogy ha már egyéer el-töltek, 's meg-gazdagodtak, nintsen miért fáraéék magokat) egész nyúgo-dalomra ereétk tagjaikat, semmi fáraéóságos munkát nem téenek; a' mellyből okrán a' kö-vetkezik, hogy a' gyomor mozgás nélkü! éo-
D ; kott

kort hivatalját nem követhetvén, elgyengül, és e' miatt ők fok nyavalyákban esnek; a' melyet ők iffjúságokban véghez-vitt fok fáradságból éärmazottnak lenni mondanak; De bizony ok-nélkül; mert ha ilyen állapottyokban-is erejekhez mérféklett mozgások tennének, és a' mozgáshoz 's erejekhez képest ételeket és italokat reguláznák, bizonyoson annyi, és azokkal a' nyavalyákkal nem küeködnének.

Meg bortsáffanak énnékem ha az ártatlanabb, (de magoknak valóban ártalmas) Henyék közé-fámlálom én az olyan Tanuló embereket is, a' kik éüntelen rák elméjeket gyakorolják, testeket pedig éppen nem; a' még ezekben se jut, hogy az egészséges testben az elme-is egészségsébb, és fokkal többre étkezik; Vigyázzanak annak-okáért az ilyen emberek, hogy a' testnek nem gyakorlása miatt, mind azokban a' nyavalyákban (kivált ha egy kevésbé bővebb áftalhoz-is éoktak) melyeket, fellyebb a' gyomor gyengeségiből, a' vérnek 's egyéb nedveségeknek meg-sűrűdésiből, 's vezésiből éärmazni mondottram, belé ne essenek; 's méltán réájok ne illyék a' Plutarchusnak az Ökörrel és a' Tevéről mondott meséje, melly éerint: midőn az útazás-közben, gyakorta kérné az ökor a' tevet, hogy az ő felettebb-való terhéből

venne-le, a' teve azt nem akarván semmiképen rselekedni, végre az ökör a' nagy terhek alatt el-esett, és a' teve kénytelenített nem ták az ökörnek egész terhét fel-venni; hanem még magát az ökröt-is hordozni; mellyek alatt ovtán ő-is egészén le-rogygyott; Úgy kell tehát mind az elmét mind a' testet gyakorolni, hogy miut egy pár jó hámos lovak, a' terhet egy aránt hordozzák.

II. SZAKASZ.

A' Bűjaságról.

E^z az az, útalatos vétek, melly az előbbeni hibákból önként származik, és a' melly a' mostani időben a' leg-felsőbb póltzra hágott; 's onnan majd minden dolgokat, de nevezetesen egészségeknek dolgát az ebben buborékolóknak igen rendületlenül kormányozza; Ennek minden meg-tiltott nemeit, mellyeknek gyakorlásáért az Istenneknyilvánóságos Törvénye az embereket a' jóvendő bődög életből ki-rekekeri, sem tzelem, hogy elé-hordjam, hanem 'csak' annyiban becéllik rólla a' mennyiben a' természet' törvényével ellenkezik, és az embert e' földön lehető egéségsé sebb hozzáú clettől meg-foktya. Lézen pediglen ez nevezetesen e' köverkezendő módokon, midön t. i. a' *Venus vagy igen bőv mértékben, vagy*

nem a maga idejében, vagy nem a rendes úton, vagy tisztalan keményekkel gyakoroltatik, mellyeket közönségesen Bujaságnak nevezek.

1.) A' mi az elsőt illeti: Ha valaki meg-gondolja azt: a' mit az élefcsebben látó Orvo-sók meg mütattak; hogy t. i. az a' tenyérő nedvesség, a' melly ezen tselekedet által ve-
tegetődik, légyen az emberi testben, a' leg-ne-mesebb nedvességek között való; és a' melly a' testben igen későre és kevés mértékben fo-kott gyúlni, innen könnyen által-láthattya: hogy ennek keletkezése való pázérulásból igen védelemes nyavalyák kármazzanak a' testben; midőn ez a' nedvesség elsősben ered az Ifjak-ban, és oétán a' véreben ismét el-öfolhatik, fok az előtt nem tapasztaltatott változások úgy-mint: *Hevesebb inultulatok, nagyobb bátorság, Ta-goknak különös erősödése, a' testnek nagyobb ele-vensége, nagyobb elméség* 's a' t. tapasztaltatnak ő-bennek; mellyek e' nélkül ki nem tetteznék, a' mint a' Herélteknek példája ezt mütattya.

'Nem tsuda tehát ha a' Bujákban el-veéte-getődvén ezen drága nedvesség, majd az *Agy-velő, az Érzékeny-inak (Nervi)* 's a' *Gyomor meg-gyengülnek, a' mellyekből oétán némeltyekben Gutta-ütések, Tagoknak el-esési, Az elmének meg-bibázása, Feledékenységek, az egész testnek erőt-lepsége,*

lensége, Bágygyadája, különös nyúghatatlanságok, Ájulások, Szív-dobogások, 's több ezekhez hasonlók következnek.

Ki-terjed ennek mérge a' Nemzésnek 's vizeletnek úttyaira-is, a' mellyekben sok-féle hibákra *Tehetetlenségekre, Dogadájukra, Fájdalmakra 's a' t. útat nyit.*

Nem ok-nélkül esik tehát, ha az ilyen Bujaságban gyönyörködők idő-nap előtt el-hetegesednek, egyik bajok nem múlik, 's majd más következik, sőt idő-nap előtt el is halnak, y) tapasztaltatott dolog ugyan-is, még az oktalan állatokban-is: hogy mennél bújábbak, annál rövidebb életük, Arisztóteles még régen megjegyzette ezt óróllok.

Hát még azok mit várhatnak magokra, a' kik meg nem elégedvén az ő zabolátlan természeteknek öztöneivel, hogy a' Bujaságban annál többre mehefőenek; az ő lankadt erejeket egy. 's más hevítő 's vért gyúlaító Italokkal, és Érzámokkal sérkentgerik, a' kikben míg az Italoknak erejek benne van', ők is azoktól, mint az el alélt légy a' napnak erejétől, fel-foktak éledni; és a' vénus táborban serényen forgódván, vitézeknek mütattyák magokat, de majd a' segítő erőtől meg-fosztatván, még

y) Ide .zéloz a'bölts Salamon-is Péld. V. 9. és XXXL 3.

lankadtabbakká lésznek, 's nyavalyájokat két-
tzeresen (sőt négytzeresen-is) inkább nevelik,
's életektől-is magokat a' leg-rövidebb úton
meg-fojtyák.

Nem külömben van' az Aézonyi-Nemben is
azoknak dolgok, a' kik hogy búja életeket
annál bátrabban folytathassák, éüntelen abban
munkálódnak, hogy az Isten' bölts rendelése
Éerint, a' tenyéztö nedveiségnek el-fogadásá-
ból Éármazó természetü Éaporodást (mellyet az
Isten áldás gyanánt engedett vólt) vért-hajtó
's más tilalmas Éeközökkel meg-akadályoztas-
sák; a' mellynek óttán többire az a' követke-
zése; hogy (a' mit annak-előtte átkozott mes-
terségekkel-is alig tudtak véghez-vinni) majd
akarattyok ellen-is igen gonosz vér-follyásokban,
's abból következő Testeknek el-gyengülésiben,
's Éáradásiban, 's ollykor méhekben eredett rák-
fenébe, 's más gyógyulhatatlan kínos nyava-
lyákben effenek; 's fajtalanságokat önként kö-
vető méltó jutalmokat el-vegyék. z) 1

Mivel gyakorta tapasztaltam: hogy ezt igen
kevesen

z) Ide lehetne Éámlálni azokat-is, a' kik hogy máfok e-
lőtt inkább tessenek, természetü Éineket mesterségesen el-
tökolyák, ortzájokat ki-festik, a' melly festékek nagyobbá-
ra ollyak; hogy elébb vagy későbbre terhes következéseket
okoznak. Nem példárlan dolog tsak ez okból-is idő-nap e-
lőtt való rántzasodást, fájnak, inyeknek, fógoknak, sőt a'
beliyebb fekvő tsontoknak-is meg-vevést Éemlélni.

keyesen tudják, meg kell ez alkalmatossággal jögyeznem: hogy nintienek ki-véve a' Bujaságnak komoru következési-alóll gyakorta meg a' rendes házasságban élők-is; a' kik azt gondolván, hogy ők már törvényes szabadságok ezért a' Vénus játékát tettzésiekhez képest minden előre-való vigyázás nélkül akármikor-is folytathatják, és az ebbéli mértékletlen élet ártalmiról még csak álmadozni se tudnak; melly miatt sokszor nagy csudálkozással becéllik (kivált ha egyebekben mértékleteseknek tartják magokat) millyen ok-nélkül való gyengeséget, sőt valóságos nagy nyavalyákat tapasztaljanak magokba. j)

A' Bujaságnak ezen Neméhez fámlélom én a' Polygamiatis, a' mellyről, mivel Isten' kegyelméből a' Keresztények között (leg-alább nyilván) nem gyakoroltatik; nem-is emlekez-ném; ha azt a' természet törvényével nem ellenkezni, némelly munkákban nem olvastam; sőt

j) Vagynak illyenek fokban, én a' többek közt es-mértem egy olyan Férfiat, a' kit midőn a' Felesége ker-felett való bujaságáért a' Papok gyűlésiben kéntelenített voltna meg-intetni, ezt felelte: Én ugyan a' Szent Pártiálisért egyet el-engedek, de a' háromnak bizony minden éjtzaka meg-kell lenni, Mi lett belőlle? Az hogy rövid időn azt a' férfiat, a' kit az előtt igen jó formának, 's egészségesnek láttam, majd egéskön el-veve, 's mint-egy képből ki-keelve emléltém, de nem csak, hanem kevés ido-múlva, meg-halálozni-is hallottam.

sőt közönséges helyen-is erősíttetni (defendál-
tatni) nem hallottam volna; Nekem pedig úgy
tetszik: hogy ezt az állapotot a' Bújaságnak
közelebből említett neme alól ki nem lehet
venni; a' melly által a' test, úgy az elme-is melly
igen gyengüljön; és hogy a' terméket mint-
egy egézkén fel forogatódjék, a' fellyebb valók-
ból világos, és így ha csak ezen okból-is, (mert
több-is van) azt a' terméket' törvényével el-
lenkezni bátran él-mondhatjuk. v)

A' mi a' Bújaságnak második Nemet úgy
mint az Időt illeti. A' tapasztaláson fundált do-
log az-is: hogy a' tenyéktő nedvesség az em-
berben bizonyos időben eredvén, az eleintén
a' vérben előlik; és nem csak azokat a' kü-
lönös változásokat, a' mellyeket fellyebb em-
lítették, okozza, hanem a' testnek erősítésére-
is különösen éölgál; az honnan már könnyű
által-látni: hogy a' kik még gyermek-korokban
midőn az ő teste még igen gyenge, és a'
meg-állapodott erőre nem jutott, ennek folya-
mattyait sok háfontalan képzelődesékekkel 's e-
gyéb ingerlő tfelekedetekkel 's ééközőkkel, a'
vérről más útra siertetik, és el-pazérolják mind
azok-

v) Én egyebek között [meg-valiom] ebben-is tanálom
egy nevezetes okát: az Özön-via után élt emberek' éle-
te' rövidülélinek.

azokban a' nyavalyákban, és gyengeségekben, mellyeket fellyebb elé-úámlálék, magokat még idő-nap előtt belé ejük;

Itélje-meg annak-okáért innen akárki-is: hogy vallyon helyeseñ, és a' terméket' jóvasláúval meg-egygyezőleg tfelekezőnek-é azok az Atyák és Anyák, a' kik az ő gyermekeiknek egyben-keleléket még idő-nap előtt teteknek még igen gyenge állapottyában siertetik? és vallyon nem helyesebben gondolkoztak-é azok, a' kik erre a' végre a' test meg-állapodott erejének idejét határozták. Lásd a' II-dik Réznek I sa Szakaf-át, a' 2-dik Éám alatt. a)

2' A' Bújaságnak ezen Neméhez fámlálom én azoknak-is hibájokat, a' kik nem nézvén az ő hanyatló öregsegeknek idejét, a' midőn már a' terméket alkalmazlan kezd lenni, ezen tenyész-ő nedveiségnek bővebb mértékben való ki-kééitására, csak a' képzelt gyönyörüséért há-zalódnak-meg; ne tfeudálják az illyetének, ha rövid időn képzelt gyönyörüségeket 's örömeket,
nagy

a) Ha meg-nézzük az Őzön-viz előtt élt Pátriárcháknak nemzefeknek idejét, ezek közül egyet se látunk 65. éftent-rendő előtt történtnek lenni, és ha meg-tekintjük, hogy az özön-viz után még a' Sem maradékiban-is az 35-re 's kevesebbre-is csak hamar le-állott [a' mennyre őket egyebek közt a' húsnek kabadozóbb étele, és a' Noétói bé-hozatott bornak italas okozozhette] Vallyon ebből a' Rézből-is az ő életek' rövidülésének okáról nem gondolkozhatunk-é? A' terméketben úgy tapasztaljuk, hogy a' fokáig tartó gyö-mölsőnek éretek-is leg-későbbre élők.

nagy gyengeségek, terhes nyavalyák, sőt a' váratlan halál-is váltya-fel; az ilyenekről mondták volt a' régiek: *si vis senem mori, da uxorem ei. b)*

Nem válaſtyák-meg az Időt, azok az emberek-is, a' kik ámbár az előtt ezen hivatalra a' terméketől alkalmazotokká tétettek volt; de majd valami nyavalyában, 's erőtlenségben esvén, ekkor-is éintén úgy-mint az előtt akarnak ezt gyakorolni; a' melly által az ő már meg-gyengült testeket kéttzeresen (sőt héttzeresen-is) még'inkább meg erőtlennittik; és a' védelemre fiettetik. Melly fokkor tapasztalják az Orvosok: hogy az ő gyógyuló félben lévő betegjeik, a' kiknek egészségekről már egész reménységgel valának, tők ebből az okból-is gyakorta recidiváznak; és nem tők az: hogy az elsőnél sokkal terheſebb nyavalyában esnek; hanem attól tők a' komorú halál által menekednek-meg;

3) Az Harmadik Nemire: úgy-mint: A' nem rendes úttján való folytatására a' Bújaságnak, nem hozom én most-cé az az undok néma vétket, és annak neveit, mellynek meg-büntetéſére maga a' Mindenható leállott,

b) Praecipue juvenem:

Éállott, és azért 'Sodomát és Gomorát kénköves tüzével elvektette; és a' mellyeknek tfelekedőit, mint az emberi Nemzetnek motskait mostan isa'Tisztviselő' Közönséges-Társaságból méltán ki-irthattya; Tzélozok inkább arra a' vékedelmes nemire a' Bújaságnak, mellyet közönségesen *Onániának* neveznek, melly-is leg-hamarébb a' nevedékeny Ifjakban hatalmazik-el; és a' melly iránt bár a' Szülék, Tanítók, és Tutorok, igen foglalmatos vigyázók légyenek; mivel a' hová ez a' vétkes tfelekedet hé fétkszik, sokkal vékedelmesebben, 's hamarébb-is ront, mint midőn a' búja élet két nemnek meg-eggyezésiből folydogal; és ebből a' fellyebb említett nyavalyák, sokkal hamarébb 's nagyobb dühös-séggel erednek.

A' Bújaságnak fellyebb elé-fámlált nemeiből-is ugyan, de ebből nevezetesen tapasztalattik folyani, hogy a' melly Ifjak ebben az undok bűnben elegyedtek, ha az előtt vidámak, bátrak, elmélek, és mindenre alkalmatosok voltak-is, majd minden ki-terzhető ok-nélkül: *vidám tekintetek el-enyéfik, lép ábrázatt yok el-hervad, fumorúak, mord kedvűek, Félelmejek, 's mindenre alkalmatlanok lesznek.* A' miben mások mulattsagot találnak, ők arról *furnak, egyedül tiák* a' hkor mutattyák valami *'Kedvesét' midőn a'*

bújaságra indított beédeket halják. 's hasonló könyveket olvasnak; vagy a' bújaságot folytató erkölstelen tárfaságokban múlathatnak.

Ez a' Bújaságnak nem a' maga rendes úttyán való folytatása, még az Aézonyi Nemben-is fel-találratik, (jóllehet más formálág) a'kikben még több károkat is tehet; Innen az említett bajokon kívül éärmazhatik az ábrázattyon orvasolhatatlan *Szeplüknek ki-ütések, Pokloságoknak* (Lepra) nemei, *orrokban való erős fájdalomak*, nagy rágásokkal járó *Fejér-folyásuk* 's a' t. 's e' miatt találtatnak némellyekben halálok után (fel bontatván) olyan dolgok, mellyeknek okát a' tudatlanok a' boszorkányságban keresték, a' minémüket a' Tudós Morgagni munkájiban lehet látni.

4) Negyedker, egy igen vézedelmes neme a' Bújaságnak az: a' midőn nem vigyáz valaki arra: hogy kivel gyakorollya az ő fajtalan indulatnyát, hanem mind egy ő-néki, akárki légyen-is az: 's innen olyan éemellyekre tanal gyakorra, a' kik által (azon kívül hogy a' feljebb írt köverkezéseit a' Bújaságnak magára várhattya) a' Vénusnak bélyegeivel, ama' sok Familiákat el-puérító undok Frantzuval magát egéékén ki tzimerezi, sőt mások előtt nevetéségelsé, 's utálatolsá rézi. De ha éintén a'

külső

külső és látható bélyegeket elkerüli-is valaki, erednek e' miatt a' *tsontokban* olyan *fájdalmak*; a' belső résekben *forróságok, tüzesedések, rotbadások, 's egyéb veseltségek*, mellyek egész életit siralmasá teherik; sőt mondhatom: hogy annyi formában ostromolja ez az átkozott nyavalya az ember életét, hogy a' *bíneknek-is* ennél több költönőségét alig találják a' *Piktorok*.

Még azt meg jegyzem itten: hogy azok a' nyavalya formái, mellyeket a' *Bújaságból* *Éärmazni* mondtam; *Éärmazhatnak* ugyan más okokból is, de a' mint a' többet tapasztalt *Orvosok* ezt által-látták, egyik okból *Éärmazott* nyavallya se vakmerőbb, mint a' melly ezen okból *Éärmazik*; kivált ha az ilyen *Éeméllyek* *bújaságoknak* véget vetni nem akarnak; 's majd valami forró, vagy rothadó hideg kezdi ostromolni életeket, igen sokan költöznek-ki e' miatt e' világból; a' mint ezt a' *Tábori*, és más nagy *Isptályok* eléggé bizoyították.

III. SZAKASZ.

Emlitek ebben az harmadik Szakaszban még egy néhány *Erköltstelenség-béli* hibákat, mellyek az *Égelseges* hozzá tartanak mind meg annyi ostromat, es akadályaitnak igen röviden: Illyenek hogy a' *tonbeket* el halgassam, 1) az *Indúlatoskodás*, 2) a' *Kevélység*, 3.)

3.) a' Fösvénység, 4.) a' Vakmerőség.
Láffunk mindenükről rendre.

1.) Hogy az Indulatok jól gondoltatván, nem éppen olyan veszedelmes dolgok légyenek az emberben, a' mint némellyek akarták állítani, a' bizonyos tsak abból is: hogy a' nélkül az ember egy igen semmire kellő, és ha éonralan állat volna e' világon; minémü embereket Ámérikanak némelly részeiben, 's máfutt-is lenni írnak az Útazók; a' kikben az érzékenységnek 's elmétségnek majd semmi jelei nem tapasztaltanak. Ugyan-is a' Szeretet indulattya nélkül, miképpen éaporodhatnak az emberi nemzet? A' jó hír 's névnek kívánása nélkül, mellyik Fejedelem híreledett volna el? sőt az alább való emberek közzül-is valaha, ki jutott volna nagyobb tisztélségre? A' nyereségnek kívánása nélkül, ki mérte volna el-kezdeni a' tengeren való kereskedést? A' Könnyörületesség és éánakozás nélkül, hogy folytathatnák a' nyomorúttak az ő életeket? sőt az Harag is ollykor az Istentelenek büntetésire, a' Félelem a' tzégeres vétkeknek meg-zabolázására, vallyon nem hagnal-e? c)

Még

c) Innen egy Laczedemoniai Király midon o e. m. te egy valaki, más Királynak jószágát ditsérné, nem ok-nelkül azt felelte: mimódon lehet a' jó, ha az Istenteleneket nem ndja meg-rettenteni.

Még a' nyavalyák orvoslásában-is az Indúlatok sokszor igen hathatós eükozok; Quintus Fabius Hannibalon győzedelmeskedvén, ebbéli örömeben, az őtet sok éüendőkötől fogva gyóúró Negyednapi hidegtől szabadúlt-meg; mit nem tsínál gyakorta egy bizodalmas, és régen várt Orvosnak, egy el-alélt betegnél való megjelenéüé, és biztatása? azt tsák a' nem tudja a' ki nem próbálta.

Az Indúlatokról annakókáért én itt tsák annyiban éúlok, a' mennyiben az Egésüget ronnyák, és az éüetet royidítik; Tselekéik pedig ezt akkor: midón az emberben kerfelett el-hatalmaznak, és mint valami élüvéé midón fel-indúlnak, romlás nélkül meg se tsendesednek; a' mellyeket két kiváltképpen való módon véünek-végben; minthogy az Indúlatok-is élücsfebben gondoltatván két félék; úgy mint: vagy olyanok, mellyek az embert valami dolognak végben-vitelére öütonözik; és ekkor egyéüeremind a' vért, 's egyéb nedvesüégeket is fel-indítanak: minémüek az Harag, Botúzkodás, Dühöfség, Kívánság, Öröm 's a' t. Vagy olyanok, mellyek egéü erónket el véüik, és minket a' munkásügtól meg tartóztatnak, és a' vértnek járását-is akadályoztatnyák; minémüek a' Félelem, Ijjesés, Szomorúság 's a' t. *Lásjunk mindenik rendbéliról egy 's két feüvet.*

Az Harag a' vert es minden nedvelségek
erőssen fel indítván, gyakran nagy *Vér-folyá-
sokat, Szív-dobogásokat, Orbántzot, Forró bidget,
Sorgságot, Kólikat Rángatózásokat Nyavalya-
töréseket, sőt Gutta ütést is* okoztat; Hildánus
emlékezik egy olyan sebes, de már jól meg-
gyógyult emberről, a' kinek is valamikor erős-
sen meg-haragudott, az ere mindenkor ki-pat-
tant, és a' vér sebesen ki ökött; a' mellyből
tanúságot vehetnek az Haragosok mit rieleked-
jék a' rendeletlen harag a' vérnek járásában.

Az Öröm, Szeretet, mellyek mérsékelve
minthogy kedves mozdulások indittanak a'
testben igen hasznosok; De ha érfelett valók,
ezek is elégzet nagy nyavalyákat, mint *Ver-
folyások, Tagoknak elesését (Paralytis)* sőt Ha-
lált-is okoztak. A' Lacædemon-béli Chilon mi-
dön a' fiát az Olympiai játékokban győzedel-
meskedni látta, örömmelten meg holt; hasonló-
képpen jártak némelly Akronyok, midön a'
Kannánál esett vékedeleniből fiaikat véletlenül
haza jőni látnák. Lejbnitrusnak egy Atryafia,
meg se gondolván az előtt: hogy egy Philoso-
phus életiben penzt tudott volna gyűjteni; mi-
dön Latna a Lejbnitrus há' ála után a' reá maradt
fok ház aranyokat, ő-is örömeben meg-holt.

Az elkengezo Inulatok kozzul a' Félelem,
melly

melly a' következendő roétnak várásából éar-
mazik a' Szívet egeében el-gyengitti, a' vérnek
járását meg-akadályoztattya, a' testet meg hűti:
a' elekzeret meg nehezíti; 's a' testből ki-menő
gőzölgést meg gátolja; ellenben pedig a' külső
zernek artallait bé-botsáttya; Innen vagyon:
hogy a' Peitises, és más ragadó nyavalyák alkal-
matságával a' felelmiek leg hamarebb le-
betegednek, sőt meg-is halnak. Nem példatlan
dolog az is: hogy a' érteltet való felelemből
Reketegség Vak. ug. Nemaság, Nyavalya törés,
Tagoknak el esése, sőt Tébolyadás is következett.

A' Szomorúság kivált ha hosszú, és gya-
korta meg-ujult, az *Étel belü kívánságot el veszi,*
és to' Gyomor' hibából származo nyavalyá-
kot, mint: *Kölskat, Szélet Ajulájukat* 's a' r. okoz;
A' Fértekben *Vak süllyeket,* az *Aréonnyokban*
Hónapkamnak meg-akadását, Rendeletlenségét, Fe-
jer folyást 's a' r. nemz Innen éarmaznak gyakor-
ta ama tsudálatos *Hypokondriának 's Melancho-*
liának neveztetett nyavalyák, kivált az ollyanok-
ban, a' kik igen magános, dologtalan és egy for-
mán folyó életet élnek, a' kik egyebekről nem-is
tudnak gondolkodni; hanem tsak a' magok nya-
valyájokról, és előttök igen únalmas állapottyok-
ról; De elég légyen eddig az Indúlotokról.

2.) A' Kevélység, azon kívül, hogy a' Ke-
vélyek

vélyek sok rendeletlen indulatokkal, mint Haraggal, Bozósú álló indulattal 's a' t. küeködnék, (mindenek tettségék kerint nem folyhatván) mellyeknek következéseit-is kenvedik gyakorra, a' Dietának egyéb récciben-is sokkor nagyon hibáznak, és azon hibákból eredő terhes nyavalyákban ejtik magokat; Az illyenek kapnak a' Módi kontösökön, mellyek ritkán vagy-nak úgy kééitve, hogy annak a' végnek, melly-re nézve kellene a kontösnek kééitvetni, megfeleljenek; innen elég Módis Ifjakat lehet télen által látni, a' kik az ő Módis kontösök miatt *Náthával Melj fájással, Hurittal 's a' t. küeködnék.* Hányan esnek a' tántzban való magok vetése miatt *Vért-gyuladástó nyavalyákban, Oldalfájásban, Tüdő gyuladásban, sőt Száraz betegségben-is?* Hányan *Sérülnek-meg,* 's *Pöknek vért,* az emelésben magok erejek felett való vetések miatt? Hányan esnek *Melancholiában 's Furiában,* midőn sorlok felett álmadozván, ezéljokat el nem érhetik? Nézze-meg bár valaki a' Bolondok hazát, igen sokakat tanál ottan olyanokat, a' kik nyilván ki-mútattják: hogy ők fenn-hejazó kevélyek vóltak eleintől fogva; De ki tudná mind azokat a' vezedelme-ket elé-éamlálni, mellyeket a' kevélység él.

3.) A' Fösvényseg. Ámbár a' Fösvények tsak magokat keretik, és maloknak haznára lenni
 éppen

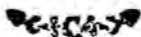

Éppen nem kívánnak; (mintha a' világ csak egyedül érettek teremtetett volna) mindazonáltal ezen ő gyalázatos erkölcsökkel, leg-több bajt, és védelemet magoknak okoznak; Ugyan is ezek: hogy gyűjtött jovaik annál tovább tarthatson, sokszor még magoktól-is az illendő Éledeleket Italokat, *d)* 's Ruházatokat sajnálják; a' testnek elevenítésére szolgáló tisztességes mulatságokban (kivált ha költségben kerülnek) meg nem jelennek; Vagyonnyaik iránt való félelemmel szüntelen küzködnek, a' melyek miá ostán sok erőtlenségekben, 's nyavalyákban-is esnek, 's ekkor se vélik mindjárt égre magokat, mert magok orvosoltatásáért legkevesebber-is költeni nem akarnak; a' mellyből gyakorta a' lelé; hogy a' melly nyavalyának eleintén kevés költséggel eleit lehet vala venni, majd az idővel, nagyobbra nagyobbra nevedvén, 's végre ők-is annak ostromait megútván, kénytelenítettnek nagyobb költségeket tenni; 's ekkor telik-bé rajtok a' köz-mondás: *Fősvény többet költ; De ekkor-is (mint-hogy mindennek ideje van) gyakorta hiában; neveli pedig ezen únalmas embereknek védelemeket sokszor az-is: hogy ők többire másokhoz Hé-*

E 4

ladat-

d) Mások ártalánál leg jobban laknek.

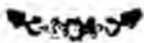

Jádaslanok lévén, midőn majd mások segítségére forúlnak, azoktól meg nem halgattarnak.

4.) A' Vakmerőség. Útálatos és vékedelmes hiba ez is sokakban, a' kik semmi jó tanácsot bé nem véznek; egyedül csak a' magok gondolattokat tartván helyesnek, fel tetrtzéléjokat gyakorta ostobául követik. Melly sok példákat lehetne itt elé-hozni annak meg-mútatására; hogy sokan nem egyéb miatt, hanem csak ezen útálatos erkölcs miatt nem engedvén az előre tett jóvallásoknak 's mások intésének, vagy vízben, vagy nehéz gözölgésű helyekben bele fulladtak, sokan gonosz embereknek gyilkossága, vagy fene állatok dühössége által életüket végezték, sokan bossús és kínos nyavalyukban magokat ejtették. De vesztünk véget már az Erköltstelenségnek-is.

NEGYÉDIK RÉSZ.

Hogy ezek legyenek, a' miket a' fellyebb való három Résekben csak Summásón le rajzoltam, az Egészséges Hozzá Életnek kiváltsképpen-való Ákadályai 's Ostromai, abban reménlem akárki is józanon gondolkodván, velem meg-fog egygyezni; De hogy ezt miképpen lehetlen orvosolni, és ezen akadályokat miképpen lehetlen el háritani abban (mint-hogy az én vélekedéseim nem annyira a' különös, mint

mint a' közönséges háfnokra (zéloznák) talám nem mindenek fognak velem egygyet érteni; szabad légyen mindazonáltal énnékem erről való gondolatimat is közönségeisé tennem; én rézemről annak helyben hagyását senkiről nem unékolom, ha valakinek fog tetizeni azon ugyan örvendeni fogok; ha pedig valaki nagyon hibásnak lenni tanálja, és azt olyan módon mint egy betsületes emberhez illik meg-is mutatyaat bizonyoson meg-kökönöm.

Énnékem úgy tetizik: hogy ezen nevezetes zelnek el-érésére ezen három dolgok kívánatnak. 1-*ben* az Egészség természetéről jobb módal való (vagy közönségefebben ki-terjedő) oktatatafok, mint eddig (leg-afább közöttünk) tapasztaltatott. 2-*kor*: A' jó Példa-adalokkal, 3-*kor*: A' Jutalommal, es midön máskent nem lehetne; az okos büntetéffel való serkentetéek-is.

I. S Z A K A S Z.

A' mi az elsöt illeti: Nem tiak a' Köz nép között, hanem még a' nagy elméjű, és közönséges háfnokra tetmett Tudós emberek között is, a' miolta Isten' jóvókából Orvosi Hivatalomat folytatom, olyan nagy homályt tapasztaltam én ebben a' részben, hogy nem győztem azon eléggé tudálkozni, sőt tiak ezen okból a' Kö-

zönségnek nagy kárával, hosszú időköt érdem-
 lő nagy elméknek, idő-nap előtt való el-enyé-
 ést könyvező kemekkel kénytelenítetttem szem-
 lélni; az honnan meg-vallom, gyakorta ilyen
 gondolkozásokban eszem: Boldog Isten! mi az
 oka, hogy úgy annyira meg-vettetik az Ember'
 Egészségéről való tudomány? melly bizony e'
 világi böltsétségnek egyik rézínél se alább va-
 ló; mi az oka; hogy erre a' minden féle állapot-
 ra nézve leg-éükségesebb tudományra; és a'
 melly az Erköltstelenségnek meg-gátlására, a'
 leg-első, ('s ítéletem szerint) a' leg-jobb lépés
 volna, még tiák nem-is figyelmeznék az embe-
 rek? e) más tudományokért pediglen (mellyek-
 nek némellykor háznokat igen bajos volna ki-
 magyarázni,) igyekezeteket, tehetségeket, sőt
 egéségeket is fel-áldozzák: Hát alább-valo kí-
 ván-é lenni az okótsággal fel-ruházott em-
 ber ebben a' részben az oktalan-állatoknál? (a'
 kiket a' bölts Terméket az ő sűgarlái által er-
 re meg tanított) kivált ebben, a' mint minden
 tudományoknak, úgy az Egészségre tartozó Re-
 guláknak is egész világában? mellyet tiák a' tu-
 datlanság és Erköltstelenség homályosíthat-meg;
 Vallyon nem volna-é éükségesebb az ember-
 nek elsőben magát meg-esmérni, 's azután
 egyéb

e) Egészén tiák az Orvosokra bizzák

egyéb dolgoknak természetit-is ki-tanúlni? Nem lehetne-é ezt a' tudományt az Univerzitásokon, vagy az valóságos Orvosi Műhelyeken kívül-is azokon az helyeken a'hol egyéb tudományok taníttatnak, (mint Collegiumokban, Gymnásiumokban a' mint nevezik) olyan móddal tanítani, hogy akárki-is abból, efre vehetne, ha magára jól figyelmezne, mik legyenek neki az ő állapottyához, és körül-állásához képest, az egészségre nézve vagy hátrajók, vagy ellenben ártalmajók?

Én bizony úgy ítélek: hogy ez meg lehetne; sőt ezekben a' helyekben szükségesképpen meg-is kellene lenni, 's itten kellene az egységre tartozó diktának legnagyobb műltáját adni; Ugyan-is, itten vagynak azok a' gyengeplánták, a' kik a' jóvendő-beli házonra neveltetnek, még pedig olyan idejekben 's állapotokban, mellyben mind a' jora, mind a'roéra leg-könnyebben hajrathatnak, 's leg-jobb móddal oktattathatnak.

De itten vagynak továbbá azok: a' kikre ezen magokra vígyázni nem tudó gyenge tőmereknek neveltetése bízattatik; ha pedig ezeknek a' Nevelőknek az egészség' reguláiról még csak jó képzelődések sintsen, minődon nevelhetik ártatlan tanítványaikat a' következendő házonra?

házonra? ha ő maga a' Nevelő, egy 's más nevezetes hibakkal, több szokásokkal, 's erköltselenségekk. l teljes, (p. o. vagy reéges, vagy nagy ehető, vagy indúlatos, vagy meláncholicus sa' t.) minthogy semmi jó regulát nem tud, mellyek érint a' maga titekedetettől. ítélhetne, vallyon nem belé plántálja é azon gyengotfemetékben a' maga tetemes hibáit? a mellyeket o'érán (*quum a teneris a' vescere multum fit*) belőlök ki-irtani felettébb bajos, sőt fokozoleheretlen.

Vallyon nem az egészség reguláinak nem tudásából éarmazik-e az, hogy némely mord kedvű Orbilius egygyik tanítványát (ha éinte kötelelségit tehesítette is) leg külsőbb játékáért, melly néki mindm egészségire, mind a' következendő tanulására nevezé igen háznos volna, feddi, dorgálja, sőt sokéor oktalannul még is bünteti; mást pediglen a' ki a' nagy lomhaság miatt egészségtelen, a' tanulásra is alkalmatlan ditsér, 's jámbor maga víf. letiért még meg-is jutalmaztat? Vallyon nem ezen egészség reguláinak nem tudásából éarmazik e az is: hogy némely Tanítók éer-felett való kötelelségeket kívánnak tanítványaiktól? Hallottam én, azzal ditékedni egy Tanítót, (azt gondolván, hogy ez által a maga érdemeit fogja nevelni) hogy ő akarmint teljesítette-is kötelelségét az,

ő tanit-

ő tanítványa, *f*) azzal soha meg nem elégedett, hogy így annál többre többre vihesse, én bizony ezen ditielkedést helybe nem hagyhatom; 's talán más-is jól belé tekintvén a dolghan. helybe nem hagyta volna; Ollybaretzett énnékem ez a bánásnak modja, (kiváltképpen minthogy a' tanítványa-is természetét esmértem) mint annak a' Kotsisnak tiélekedete, a' ki az ő gyenge; de igen serény lovát szüntelen verné azért: hogy még is jobban húzzon; mindadlig míg a' ló minden erejéből kifogyván, majd hát ra fekünnék, 's fel fordúlt lábaival közönné-meg a' Kotsisnak iránta való gondoiságát.

Hallott m tanítványt is panaszkodni azon: hogy ő-néki minden nap hat-ny tudományt kell gyakorolni, 's tanulni, mellyekből az előt semmit se tudott. Valljon ez is meg-egygyezzerik-é az egészség' reguláival? Nem úgy jarnak é inkább az illyenek (kivált ha ez iókáig így foly) mint az az ember, a' ki hogy a mal hamarébb meg hizzék, minden nap háromszor volna lakni; 's vegtere úgy el-ternelne gyomrát, hogy még egy rend-delt eledetet se tudna meg-eméltetni, Iteljek-meg bár a' kik az e'tel-
lekben

f) A' tanítvány gyenge természetű, de igen jó igyekezetű volt, soe olyan a' kinek nem annyira tarkancysura, mint kantarra vala küköge.

lehetően élésebben bé tudnak tekinteni, hogy csak az ilyen forma okokból is, sok nagyra függetelt 's igen jó igyekezetű Ifjak, testeknek egy-ebb gyengeségin kivül, idő-nap előtt *melancholiában*, az *Ágyvetőnek*, és *érzékeny-inaknak meg-gyengüléséből kármazó*, csudálatos és igen terhes *nyavalyákban* nem eshetnek-é? és vallyon csak az e'félekre nézve-is g) a' Tanulásnak helyein nem volna é szükséges az Egészség' reguláit forgalmatosan tanítani? és a' nevedékeny Ifjakat azokhoz-képest gyakorolni?

De vagyon még egy nevezetes ok: mellyre nézve igen szükségesnek tartanám én az Egészség reguláinak ezen helyekben való tanítását; ugyan-is itten képzettek lokan, a' kik az Ekklesiái Szent Hivatalokra ki-mennek, még pedig némellyek olyan helyekre, a' hol csak magoknak kell egyedül minden rében, nem csak Tanítóknak, hanem egyzetsmind Példatadóknak-is lenni; Mimódon adhatnak annak-okaért másoknak példát a' merckleltségnek, ha magók annak semmi reguláit nem tudják, es életket annak regulái ellen folyratyák?

Ennek meg-világosítására csak egy példát hozok-elé, t. i. Egykor hivatalom érint bizonyos hely-

g) Ha a' rövidség engedné, igen sokat tudnék e' felét elhozni.

helységben járván, egy lép tudományu. és más-
 ként igen ártatlan életü Papi ember, panaszol
 nékem mind maga 's mind Felesége nyavalyá-
 iról; mellyeknek okait a' mint mondja vala, ma-
 ga által nem láthatta, mivel ő (a' maga értelme
 szerint) igen mértékletes életet kívánt élni, min-
 den külső foglalatosságoktól mint Papi ember,
 hogy hivatalyát annál jobban folytathassa ma-
 gát el vonta; ebéden vatsorán csak annyit ett,
 a' mennyit a' természet kívánt; bort többet nem,
 hanem rend szerint csak egy egy kupát b) ittak
 meg ketten Feleségestől; e' mellett étel után
 egy kis Éilvoriómmal (a' mint Éokták nevezni)
 gyomrokat mindenkor erősítették, sőt reggel-is
 kávé helyett azzal éltek; délután pedig min-
 denkor álmra-való nagy hajlandóságot tapasztal-
 talván egy (vagy leg-fellyebb más-fél) órát alut-
 tak; Ezeknek elé-beállítására, ha egyéb nem
 lett volna-is, könnyű vala nyavalyájoknak okát
 által-látni, mellyekhez képest a' jóvállásokat-is
 tettem; De abban bizonyos vagyok: hogyha
 azon Tízteletes Papi ember, mind az ételre,
 mind az itatra, 's mind a' mozgásra nézvé, jobb
 Diætetica régulákat tudott volna, (annál-is in-
 kább, hogy tanuló, gondolkodó, és igen bőv
 nedves-

b) NB: A' hely a' hol ez a' Tízte: Papi ember lakott,
 igen jó, es erős-bor természet-helly volt

nedvelségü ember volr,) se azok a' nyavalyái nem estek volna, se énnékem a' érint a' mint le iram nem panaszkodt volna; sőt Halgatóinak-is a' mértékleteliséget ollykor jobb móddal (mint addig talám tselekedett) ele-tudta volna adni, 's példajaval-is bizonyítani.

A fellyebb említett Hellyeken annak-okáért az Egéség' regulái jó móddal tanittatván, 's gyakoroltatván, ezen helyekről minden-felé közönségesebben ki terjednének. 's azok által sok tudatlanságból, 's erköltstelenségből-is éárma-zott hibáknak vége szakadna. leg-alább ezeknek folyamattyai lassan-lassan a' leg egyenesebb úton meg gátoltatnának, és sok ahhoz nem tudó Atyák és Anyák a' jobb nevelésre fel tér-kentetnének. Különösen pediglen, a' mit (ko-telelőségemben járó dolognak tartván) el nem halgathatok, sok helyeken a' éegény Léány gyermekek-is ¹⁾ talám jobb móddal neveltetnének, mint közelebbről tapasztaltatik. Ugyan is én ezeknek neveltetésit sok helyeken, az egészég' reguláival ollyan ellenkezőleg folytani sem-leltem; hogy tők abból-is könnyen ki-nezhet-tem: Mi légyen az oka annak, hogy mostan az Aközonyi nyavalyák olly' vakmerőképpen ural-kodja-

1) A' kik iránt még a' Közönség kevesebbet gondosko-dott, mint a' Fiu gyermekek iránt.

kodjanak, a' mellyekkel a' régibb Magyar Af-
 fionyságok éppen nem bajlódtak.

Vallyon azért nem a' közönséges haizonra
 rzélozó dolog volna-é az: ha ezeknek kámok-
 ra-is olyan jó móddal ki-állított Fundatiók té-
 tettetnének *b)* a' holott ez a' kellemetes Nem is az
 Egészség' reguláira, a' valóságos Magyar Gazda-
 fionyságra (melly az egészség' reguláival semmit
 nem ellenkezik) és sok olyan dolgokra, mel-
 lyeknek a' magok földin haénát vehetnék, meg-
 taníttatnának, 's azokban gyakoroltatnának, és
 ezek közzül ostan (éintén úgy mint az emlit-
 tett Collegiumokból foktak) némellyek a' kik
 jobban kézütek annak idejében a' nagyobb-Mél-
 tóságok Kedvelői kámára ki-választatnának, a'
 kik bizony az én ítéletem szerint, sokkal több
 haénót tehetnének, mint sok: Egészség' regulá-
 ihoz, Magyar Gazdafionysághoz, és a' Ma-
 gyar Földön gyakorolható életnek módjához
 éppen nem érő: 's azonban különös, és nagy
 füstel biró Madámok és Mádmozellek. De
 ezt ebben hagyván, a'

F

f) És ide a' reheretlen, sőt a' neveléshez nem, érő A-
 ztyák és Anyák, Léány gyermekeiket bé-adnák; de nevezé-
 resen a' Nemes indúlatu jó Szüléktől el-maradott Árvák
 bé-véttetnének.

II. SZAKASZBAN

Még egy közönséges hasonra tzelozó dolgot említtek; mellyet külségesnek látnék én: hogy az fellyebb irt helyeken véghez-vitetetnék; tudni illik: Mint-hogy közönségesen éolván, az elsőbb három rétekben elé-adott okokra nézve, a' természet annyira meg-gyengült: hogy még a' leg-jobb diatrát tartani kívánó emberek is sokkor olyan környül-állatokban vannak, hogy a' nyavafyát éppen elnem kerülhetik; annál inkább azok a' kik egészségekre semmit vigyázni nem tudnak; Nem minden helynek van pedig az a' éerentséje: hogy mindjárt va'óságos Orvostan tanályon; erre nézve nagy érdemü Orvosok adtak-ki olyan munkákat, mellyek a' Betegeket ilyenkor utasítsak; De meg-vallom: akármi világoon irattak-is ezen munkák tapasztaltam mindazonáltal gyakorta: hogy azok, a' kiknek az orvoslasról semmi jó képzelődelek nintsen, nehezen bődögülhatnak, belőkök, sőt gyakorta éppen ellenkezőképpen vélik a' dolgot; a' mellyet példákkal-is igen könnyen meg-tudnek bizonyítani; Iok éomorú következezeteknek meg előzesere nézve annak-okáért külségesnek látnám én. hogy a' Ludományok helyein mindenütt egy lipotály-is állittatnak a' betegek De-fo₂adasára, es azoknak or-

vosláfa alkalmatosságával, másoknak-is ugyan, de nevezetesen az Ekklesiái Hivatalokra kétfüldőknek, az Orvos azon munkáknak megértésére, és haíon vehetéüre világos útat nyitana, és oktatóná őket a' betegekkel való bánás módjáról, 's kiváltképpen pedig belé kaptatná a' könnyebb kerü, úgy-mint az Házi eszközökkel, 's mindenütt könnyen tanálható füvekkel 's gyökerekkel való orvoslásnak módjában. 1) Így lenne oktán: hogy midőn a' beteg hívatná az Egyházi Szolgát, Jakab V. 14. az hitből éármaszott imádsággal egygyütt az olajjal való megkenés a' beteget megtartaná.

De talám erre azt mondja nékem valaki Elsőben: Hogy vagynak lten' kegyelméből mindenütt rend-kerint való Orvosok, a kik mind az Egéiség' regulát mind az orvoslásnak módját, jobb móddal ki-tanúlván, ezekben másokat mindenkor útáíthatnak; azért nints semmi kékség az említett módra; Ere azt felelem: Igaz az, hogy vagynak Orvosok; de vallyón van-e mindenütt annyi, m) hogy ezt mindennekre

t 2

nekre

1) Mert az én íréletem kerint, a' Parikai nagyobb kéűlerü orvosok, mindenkor ahöz érto Orvost kívánnak: leg-alább egy ollyannak híre nélkül nem jóvállanam egy tanulatlanak-is azokhoz fogni.

m) Értek valóóságos Orvost, nem pedig ollyant, a' ki hásoha nem tanúit-is meg-is akármí nyavalyához oktalanul hozzá zoll.

nekre nézve véghez-vihetsék? és ha a' nagyobb
 Városokban, a' hol több Orvosok éoktak lenni,
 mind ezek véghez mehetnének is; vallyon az
 olyan helyeken, a' hol az egész Vármegyében-is
 egynél több alig tanáltatik, véghez-mehet é?
 Egy Vármegye Orvozsának ha ki jól meg nézi
 Instructioját ékre fogja venni: hogy az, nem
 hogy arra érkezhetnék: hogy mindennek a' ki
 a' Vármegyében vagon, Diætát éabhaítson; sőt
 még a' beregekhez-is egyedül úgy a' mint kel-
 lene (hol a' fokaság, hol a' helyeknek távol lé-
 te; hol egyéb hivatala, s'vísítái miatt) nem lát-
 hat; De e' mellett én azt tartom: hogy vala-
 miképpen sokkal jobban foly annak a' pere, a'
 ki a' Procurátor mellett, maga-is tudja a' tör-
 vényt; vagy ha ki idvezülni akar, tud a' Papon
 kívül is az idvefég' úttjáról az Irásokból böl-
 trelkedni; így bizony annak-is egészsége dolga
 sokkal jobban foly, a' ki az Orvoson kívül-is
 tud arról okoskodni; egy ilyen ember a' ma-
 ga környül állásait jobban ki-esmérvén, ha mi-
 dőn valamiben meg akad, azoknak jól elé-adá-
 sa után az Orvostól-is jobb tanátsot vehet; mi-
 dőn pedig jó Orvosra éert nem tehet, a' köny-
 vekből magát inkább útáíthattya; s't ezek-
 felett azt mondom: hogy az olyannak, a' ki
 Orvos hire nélkül egygyet nem falhat, vagy egy
 lepett

lépést nem teher, nagyobb boldogságát nem képezelem, mint a' millyen volt Doktor Stockruben Patienstinek Untzernél.

Másodszor talám azt vetik előmben: hogy az én gondolkodásim érint, felettébb meg-éaprodnának az Orvosok, 's most-is az a'panasz: hogy Orvos (avagy Doktor) 's a't nagyon leg-több e' vilagon. Én azon a' több Doktoron vagy Orvoston nem értem az olyanokat, a' kik mid'én más tanultabb nints' a' beteg körül, az említett munkákhól, a' mennyire ki-nézhetik a' nyavalyát, egy 's más fordításokat tésznek, 's azon túl nem mennek; a' minémöket a' betegnek nagy meg-könnyebbülésére, én magam-is gyakorta nagy méltóságu, és igen lép gondolkodásu Úri Asszonyokban örömmel tapasztaltam; hanem értem én inkább azokat, a' kik ha valóságos Orvos van-is a' beteg mellett, nem átalják tsák vaktában a' nyavalyához hozzá-állani; sőt még az Orvost-is tanittyák, hogy mit præscribáljon; holott ók tsák annyit éttének a' dologhoz, mint egy a' leg-tudatlabbak közzül; ilyeneknek tartom én még azokat is, a' kik némelly nyavalyáknak meggyógyíthatására még fejeket-is belé-körök, n) a' kik ha valaha valamelly nyavalyát valami orvos-

R 3 lággal,

n) Meg vallom öltő fok az ilyenek, ilyen pedig igen fok van.

sággal, (vagy sokszor csak gondolommal-is) gyógyúlni látták, más akármi nyavalyában-is azon orvosságot, (holott se a' nyavalya, se az orvosság természetit nem eimérik) vakmerőképpen dicsérik, és commendálják; az honnan gyakran a' következik: hogy az orvosság, melly a' maga helyin, és bizonyos mértékben igen hasznos volna, itt valóságos méreggé változik, és a' legény beteg-is, a' ki a' jobb móddal való bánás által, vagy némelykor csak a' természetre-is bizattatván, meggyógyulhat vala, véletlenül meg-hal o)

2 for. azt mondom: sőt inkább ellenkezőképpen lenne a' dolog, mert a' ki a' töllem elé-adott útakon, mind az egészség' reguláit kitanúlná, mind pedig az orvoslás módjáról jobb képzelődése lenne; az könnyen meg-tudna különböztetni az értelmes Orvost az értetlen-től, 's ki tanúlná ennek alkalmazhatóságával azt is hogy sokkal több kíváncsiség ezeknél arra: hogy valaki valóságos Orvos lehetjen; De ezek-felett sok egyéb hasznok is származhatnak ebből

o) Illyen lévén régebben az igen vén Akkoryoknak-is, a' sok mérges füvekkel való Curájok, nem csuda ha a' régiek [a' dolgot jobban által nem láthatván] bozorkány titulus alatt őket meg-ügették; ezek bizony ha bozorkányok nem voltak-is, [ámbar az élettető próbát jól ki-állották] mind azonáltal méltók voltak arra: hogy olyan állapotban helyheztesse; mellyben tovább másoknak nem ártottak.

ebből mind az *Egyházi Szolgára*, mind a' *valóságos Orvosokra*, mind pedig *közönségesen a' Betegekre nézve*, a' mellyek között csak ezeket említem:

a) Az *Egyházi Szolgára* nézve; Ezek által, gyakrabban nyerhetnek meg vakmerő Halgatóikat, a' kiknek az előtt a' jövődöbeli boldog, vagy boldogtalanságról hiában prédikáltak; mert midőn meg-mutatják nekik az *Erköltstelenségeknek* még ez életheben bizonyosan következendő *fértorú bünteresit*: és az *valóságos példákkal* is nekik meg világosítják, 's bizonyítják, minthogy az ilyenek a' jövődö életől keveset akarnak tudni, az egészségben pedig nagy *gyönyörűségek* van, es a' *nyavalyától 's haláltól* mások felett irtóznak, majd inkább *gondolóra* vennek a' dolgot, es inkább *kezdenének* életekre 's tfelekedetekre figyelmezeni, 's ezeken telnek-bé *szóktor: qui noluerunt jejunare Cbisto, cogentur jejunare Galeno.*

Ide járul az is: hogy az *Egyházi Szolgák*-nak is az ő betegek körül való *faradozasi 's útasítási* (mellyhez ők is ingyen nem jutottak) illendő jutalmat érdemelvén, ez által kivált ama' vékonyabb tehetségű *Ekklesiákban*, életeknek módján is könnyebben segítenének, mint eddig *ők* helyeken tegithettek.

b) Az

b) Az valóságos Orvosra nézve; E' ké-
 rént többen által-látván: hogy nem minden-
 kor az Orvostól függ a' betegnek meg nem
 gyógyúlhatása, sok ok-nélkül való vádakra
 menekednék-meg az Orvos; sokkor függ az,
 az ellenkező környül-állásoktól, a' midőn a' mi-
 illenek éppen nem lehet tselekedni; sokkor a'
 beteg körül valóknak hibáiról; igen sokkor ma-
 gától a' betegtől; (melly hibákon gyakorta a'
 leg-értelmesebb Orvos te segíthet) és így nem
 kárboztatnák mindenkor a' dolognak váratlan
 ki-meneteliért, a' maga köteleiséget jó lélek
 kel folytatni kívánó Orvost. Egy igen rende-
 letlen életü, az indulatokkal ter-zelett küeko-
 dő erköltstelen beteget ha se egészséges korá-
 ban, se betegségiben előre nem lehetett hoz-
 ni, bizony a' leg-tudósabb Medicum Confili-
 um se gyógyíthat-meg.

c) Közönségesen a' Betegekre nézve.
 Többen léven e' kért a' kik a' dologban jól
 bé-tekinthetnek, sok igen hibás és a' betegek-
 re nézve felette vékedelmes velekedéseket in-
 kább ki-lehetne irritani a' köz-nép közzül, tiak
 egygyet hozok-elé, a' mellyer én, ('s tudom más
 értelmes Orvosok-is) mint valami pestist a' köz-
 nép között gyakorta puéttítani tapasztaltam; és a'
 melly vélekedés ellen még eddig hiában dispu-
 táltak

ráltak az Orvosok; tudni illik: midőn a' köz-
 nép között valami *Förrő-nyavalya* vagy magá-
 ra, vagy valami kiütésekkel-is (mint veres, hó-
 lyagos, 's skarlát 's más himlőknek nemeivel)
 uralkodik; illyenkor hogy a' beteg (ők azt
 mondják) erősödjék, vagy hogy a' himlőknek
 akármelylek neme-is jobban kiüthessen rajtok,
 bort, pálinkát, méh-fert, 's más egyéb fűer-
 zámos, és hevítő Italokat szoktak nékiek ad-
 ni; a' mellyek által, mint illyen környül-állá-
 sokban Valóságos mérgek által, a' nyavalya
 még nagyobb mértékben dühoskódvén, lok-
 kal többen halnak meg, mintha tiák a' termé-
 ketre bizták, és illyen oktanul nem kíván-
 tak volna rajta segíteni. p)

III. S Z. A K A S Z.

Még két dolgokat említettem vala fellyebb,
 mellyeket lékségesnek ítélek az Egészeses ho-
 zú élet akadályainak elhárítására, úgy-mint a'
 Jó Példa-adást, és a' Jutalommal, s olykor
 F 5 Bűnt-

p) Nemes Vármegyénkben történt sok példakkal tudtam
 meg-bizonyítani: hogy illyen nyavalyák, itt-is, amott-is
 eredvén; midőn sokakat el-hordanának, nem segíhettem
 másként rajtok; hanem vagy Uraság, vagy Szolgabírák ál-
 tal az hevítő Italokhoz való juthatást teljességgel el-zártam;
 és rövid időn a' veszedelmet annyira elendenedni tapasztal-
 tam: hogy a'hol az előtt tíz 's húzból alig maradt egy vagy
 kettő; ott ugyan annyiból alig holt-meg egy, vagy kettő.

Büntetéssel való Serkentést-is; De minthogy e' mindenik olyan vilagos, hogy nem gondolok senkit-is az en Értelmes Olvasóim között olyat, a' ki ezeket kezségbe hozná, azért ezekről felettebb rövideden egyet 's ketőt Éollok. t. i.

Egy Jó Példa-adót ollybá nézek én, mint a' fegény tanulatlan Katonák előtt egy jó *Fliegelemannt*; ennek az ő fordúlási 's fegyver-forgatási által még a' leg-bárdolatlanabb parasit-is olyan dolgokhoz Éokik, 's rövid időn mozgásokat teken, a' minéműt a' fupa beÉédre, 's Éó-béli oktatásra soha-is véghez nem vitt volna. Igy bizony az Atyák, Anyák, Tanítók 's a' t. a' jó példa mutatásokkal, tanítáaikat 's oktatáaikat olyan sikeresé 's fogamatósá tézik; hogy gyakorta még azok-is, a' kik arról az előtt még nem is tudtak gondolkodni, által-látván azt: hogy az Egéség' régulái, nem Éak valami képzelődésből Éátmezott mondások; hanem valósággal-is gyakorolható kötelefségek légyenek; az ő ditséretes példájokat, mellyek első tekintettel nehéznek tettezenek vala, nagy kézféggel Éstörömmel fogják követni; annál-is inkább, minthogy a' gyermekeket, tanítványokat mintegy a' természetü hajlandóság öktönözi

arra.

arra: hogy Szüléiknek 's Tanítóiknak tselekedeteiket ki-majmozzak.

Ellenben pedig a rossz példa-adással, még ha mi jóra való hajlandóság volna-is benne, azt egészen el-öltyák; mert nints' e' világon nagyobb métellye akármi jó dolognak-is; mint ha azok a' kiknek kötelességek volna azon dolgoz helyre állítani, 's másokat abban útastítani, jóvaslátaikkal 's oktatásaikkal ellenkezőképpen tselekednek. Könnyü hát t'ak ezekb'!-is által látni: mit lehetlen várni egy Erkölstelen, Dohzódó, Réfegés, Indúlatos, Korhel s a' .c. Atyának, Anyának, Tanítónak 's Tútornak nevelésekből, és ki-tettzik továbbra az-is, melly sükséges légyan a' kívánt tzelnek el-érésére, a' jó Példa-adókra való vigyázás.

Utóllýára sükségesnek látom én ezen tzelnek el-érésére: hogy a' Jutalom, 's ollykor a' Büntetés-is ide járuljon; a' mellyeknél ísmét egy hathatóább eszköz akármi jóra-is nem lehet; Ki nem tudja a' jutalom által mennyire mentek sok helyyeken a' tudományok? és mesterségek? úgy a' büntetések által-is melly igen meg-zaboláztattak a' már el-hatalmazott vétkek? Mi lehetne pedig a' Közönséges-Társágnak fenn-tartására, és virágzására, 's mind különösön-is kinek-kinek boldogúlhatására, egy hažno-

hasznosabb és szükségesebb dolog, mintha a Közönséges-Társaságnak minden Tagjai nemtiák tudnák az Egészség' fenn-tarthatásának reguláit; hanem azt követnék-is; de mivel ebben, a' rosz nevelés és az erköltstelenségek (a' fellyebbek érint) kiváltképpen való akadályok, vallyon nem illelék-é a' jobb nevelésnek módjára, és a' jobb erköltsökre való törekedést jutalmak által is fel-segilleni, 's fel-serkenteni; azokat pedig a' kik ezekkel vakmerőképpen ellenkeznek, mint a' Közönséges-Jónak pestiszeit 's métellyeit büntetésekkel is megzabolázni?

De minthogy ama' mondás érint: *Quod nova testis cupit, id veterata sapit*; és ritkanak van az a' szerentsége: hogy negyven évtendőskorában, mint Cornarus, addig folytatott rosz életinek módjára, g) jobbal fel-váltta, nagyon szükségesnek látom: hogy az Atyák és Anyák, 's az után a' Tanítók-is még kisdéd-korokban oktassák a' gyermekeket annak ézben vétele: hogy a' jó erköltsökből miképpen következék természet érint-is a' jutalom, a' rosz erköltsökből (*ex malo morali*) pedig a' természeti büntetés (*malum physicum*) így oétán nagyobb korokban-is a' midőn a' vellek éületett

roszra

g) Az ilyenekről a' Magyarok azt éokták mondani: Ezt a' bun fogja el-hagyni, nem pedig lenni a' bünt.

rohra való hajlandóságból, egy 's más hibákat ejtenek, a' jó intélekre abból sokkal könnyebben ki ternek, sőt gyakorta magoktól-is (látván mind a' természet, mind pedig ollykor a' vigyázóbb Elöl Járok által bizonyosan következendő büntetést) inkább fel-serkennek, 's az-után vigyázóbbakká léknek. *Cautius mercari discent.*

Kérdésben forgott nem régiben: Mi lehet az oka: hogy midőn az Erköltsi tudomány majd csak nem a' felsőbb póltzra lépett, még-is annyi erköltstelen emberek légyenek közönségesen? Én bizony erre csak azt mondom: Mivellyt nem csak a' tudós Munkákból, hanem a' valóságos jó nevelésekből, jó példa adásokból 's egyérsmind jutalmakból is meg-fogja a' világ, elmérni: mi légyen a' valóságos jó erköls, más felől pedig az illendő büntetések-ből is: mi légyen a' rohá erkölsnek bizonyos következtése, annak a' kérdésnek és panaknak, tovább éppen helye nem lézen.

B É - R E K E Z T É S.

Ha valamelly Nemzet az Egészséges Hofzú Életre bülttetett, és mintegy a' természet-től formáltatott, én bizony az én kedves Magyar Nemzetemben, gyakor tapasztalásim után, fel-tanáim a' Termezetnek ezt a' nagy
ajan-

ajándékát; Ugyan-is ebben tapasztaltam én ('s nem kétlem mások-is) azt: hogy egy valóságos Magyar; ha annak-előtte a' puha nevelés, vagy egyéb erköltsrelenségek által magát meg nem vertegette; sokkor az Egészségnek olyan terhes ostromait (mint Éhséget, Szomjúságot, felettébb-való hideget, meleget, álmatlanságot, fűntelen va'ó és hofjfas nyughatatlanságot's a't. egészségének meg-bomlása nélkül, másoknak bámulásokra ki-áll; sőt a' mi nagyobb, sokkor olyan terhes nyavalyákon, majd minden orvoslás nélkül, csak egyedül a' jó és eleven természetnek munkája által győzedelmeskedik, a' mellyek más Nemzet-bélieket (a' mint ezt-is gyakorta tapasztaltam) a' jó orvoslás hozzá nem járulván, bizonyosan a' sírban kiöltöztetnének; Példák erre ha egyebeket el-halगतok-is, tiak a' közelebbről folyt Háborúbán csoportosan vóltanak.

Vallyon nem illenék-é tehát, ezt a' magában életre formáltatott természetet, a' jó oktatások, jó nevelések, jó példa-adások, illendő jutalmak, sőt ollykor a' gorombákra nézve méltó büntetések által-is, az Egészségre megkivánrató forgalmatos vigyázásra serkenteni, a' puha neveléstől 's minden tzegetes vetkektől el-idegeníteni; Vallyon e' kerint nem ettől
a' di-

a' ditsőséges Nemzettől várhatná-e ezután is az egész Keresztény Világ: hogy ama' baromi természetű, okatlan kevelységű, fok ágyasfai, 's egyéb undok fertelmességei, és a' jó éi-vert meg-borzaító dühösségei által, a' fél-höld-nak világát egészén bé-motskolt Nemzet, továbbra-is minden igyekezetében meg-gátoltas-sek, kevely zándékiban meg-égyenittesék, és mint a' Keresztényi Névnek meg-esküdt ellen-sege-a' földig le-rapodtasfék.

Hogy ezt az hasznos Planumot mind a' mi ditsőségefen, de egyfésmind törvényesen (az az a' maga Népének haldogságával meg-egygyezőleg) Uralkodó Nagy Eejedelmünk 's mind Ditsó Nemzetünknek Főbb-Főbb Rend-jei, tsak eddig-is Szívekre vettek légyen, úgy tertzik énnékem fok környül-állátokból, minden igaz Hazafia bizonyoson hiheti; 's ennek bé-tellyesedését is yalósággal reménlheti;

Óh boldog Reménség!

V É G E.

